

Mgr. Karel Kubíček, Ph.D.

F1190: Lipidy

Lipidy, membrány

Doporučená literatura:

- 1) Cotterill, R.: Biophysics: An Introduction, John Wiley & Sons, Ltd. 2002
- 2) Murray, R.K., Granner, D. K., Mayes, P., A., Rodwell, V., W.: Harper's Illustrated Biochemistry, Lange Medical Books, 2003
- 3) Schuenemann, V.: Biophysik: Eine Einfuehrung, Springer, 2005
- 4) Garrett, R.H., Grisham, C.M.: Biochemistry, 2nd ed., 1999
- 5) Jackson, M.B.: Molecular and Cellular Biophysics, Cambridge University Press, 2006

Lipidy, membrány

- Mastné kyseliny
- Fosfolipidy
- Triglyceroly
- Grlycerofosfolipidy
- Vosky, terpény
- Steroidy

Lipidy

- Hydrofobní** (nerozpustné ve vodě; obsahující pouze nepolární skupinu) nebo **amfifilní** (obsahují jak polární, tak nepolární skupinu)
- Zásobarny metabolické energie

Mastné kyseliny

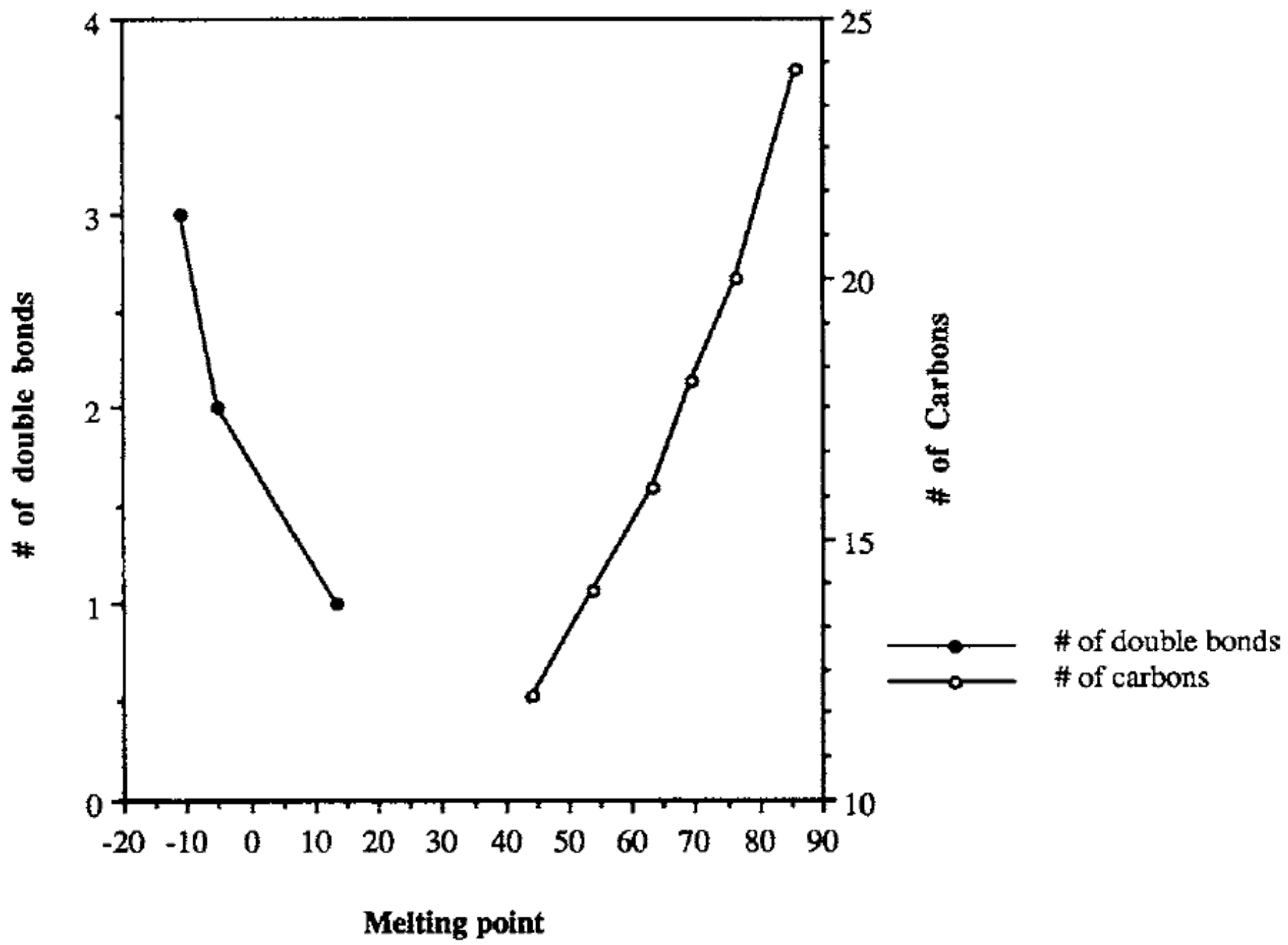
- Dlouhý, nepolární $-\text{CH}_2-$ konec
- Polární karboxylová skupina
- Nasyčené** (stearová, plamitová, arašídová)
- Nenasycené** - **mono-** (jedna dvojitá vazba; olejová)/**poly-**(více dvojitých vazeb)
nenasycené

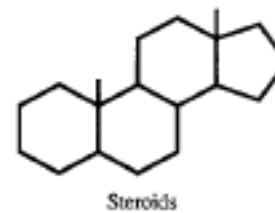
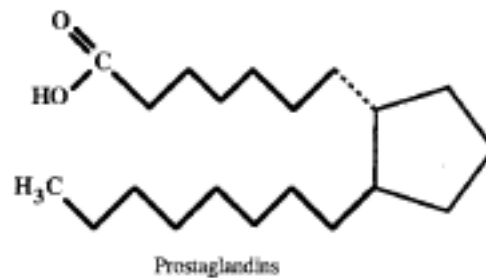
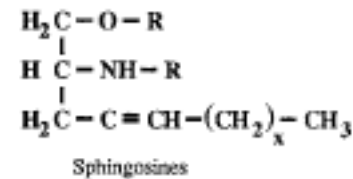
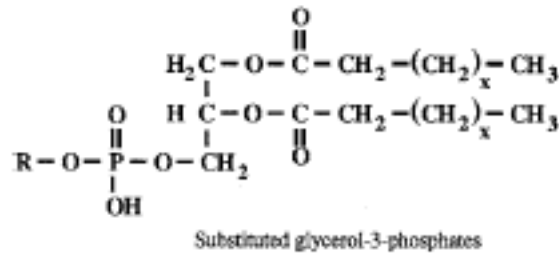
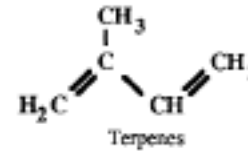
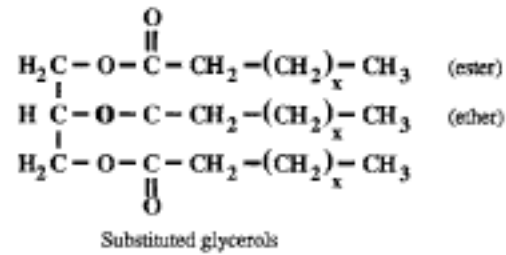
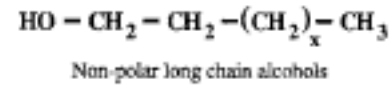
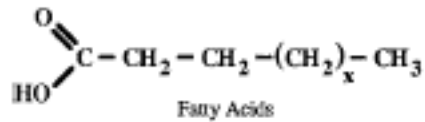

Saturated
fatty acids

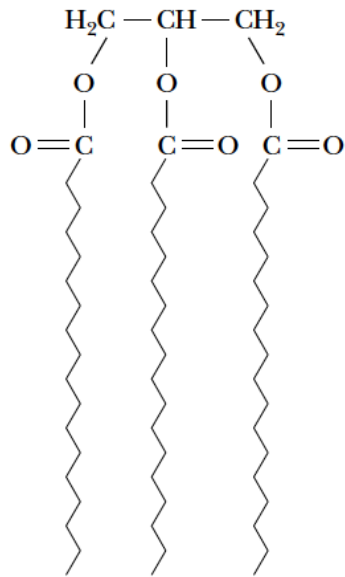
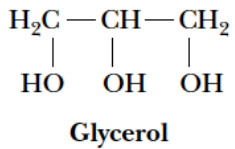
Unsaturated
fatty acids

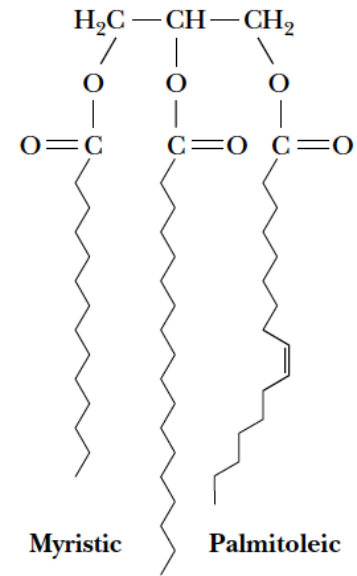

Triglyceroly (triglycidy)

- Zmýdelnění – reakce acylglycerolů s alkáliemi vzniká sůl mastné kyseliny a glycerol (výroba mýdla)

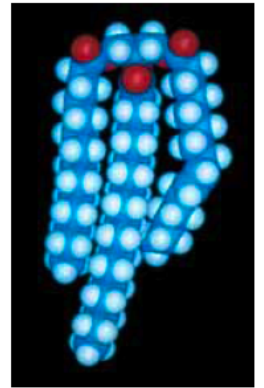

Tristearin
(a simple triacylglycerol)

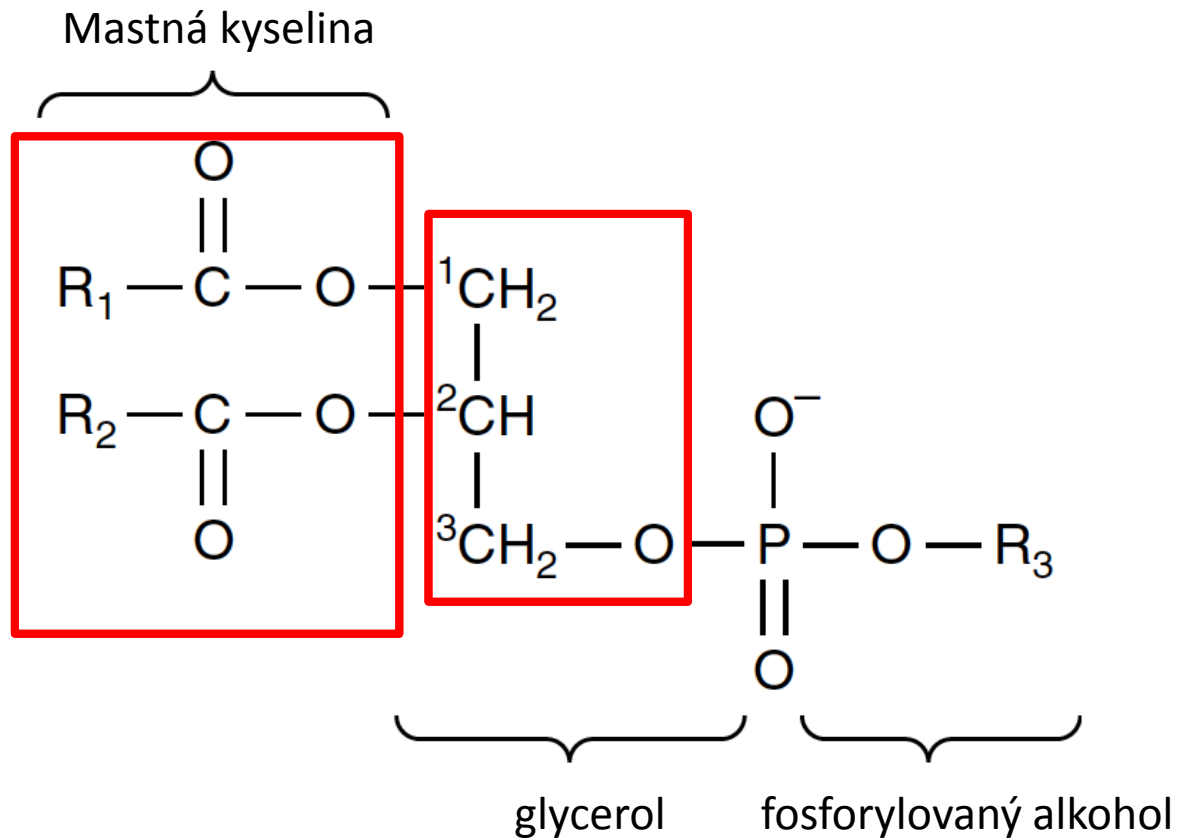
Myristic **Palmitoleic**
Stearic

A mixed triacylglycerol

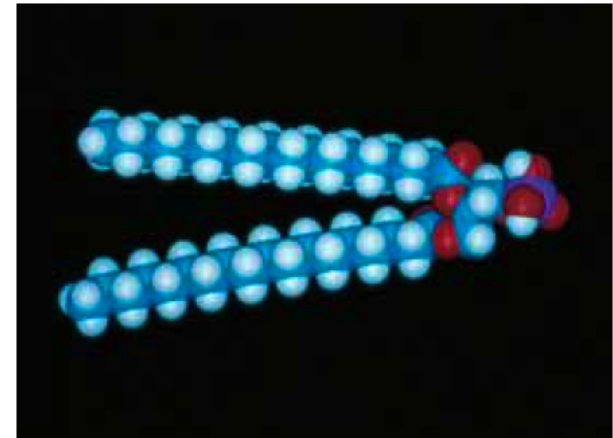
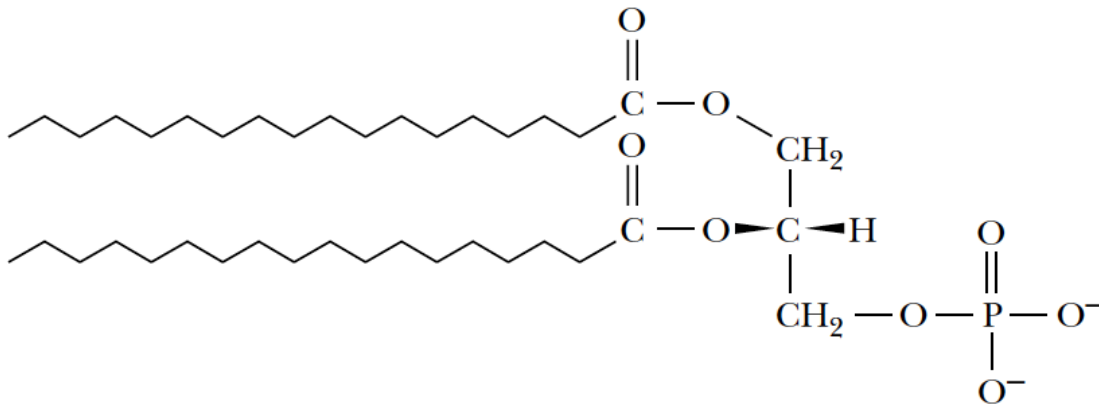

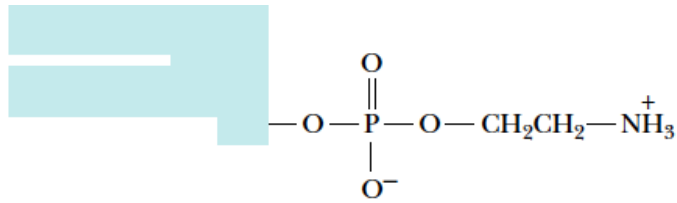
Fosfolipidy

- Esenciální prvek biologických membrán

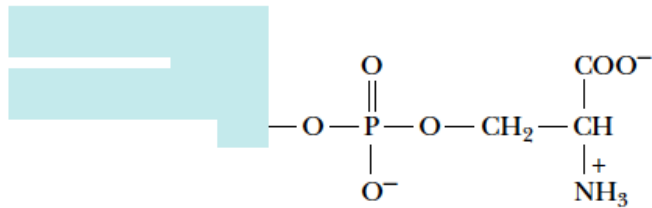

Kyselina fosfatidová –základní sloučenina fosfolipidů

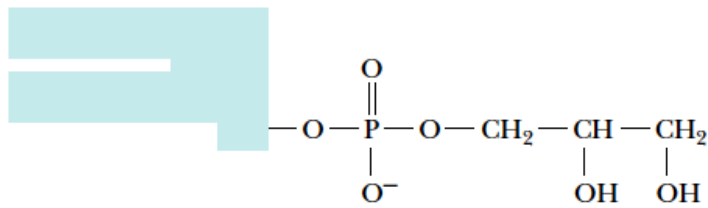

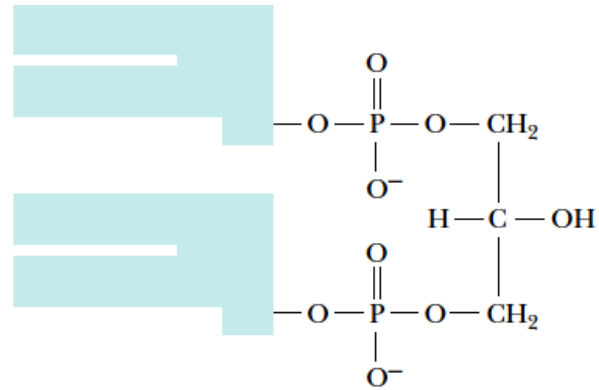
Phosphatidylethanolamine

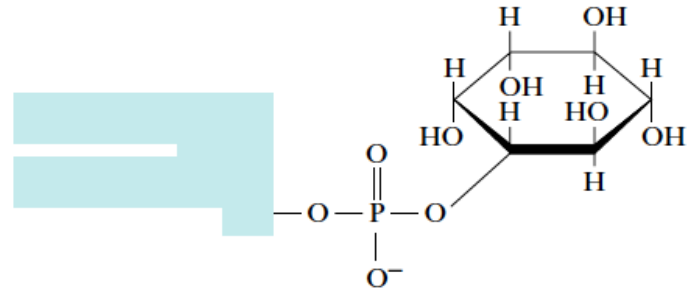
Phosphatidylserine

Phosphatidylglycerol

Diposphatidylglycerol (Cardiolipin)

Phosphatidylinositol

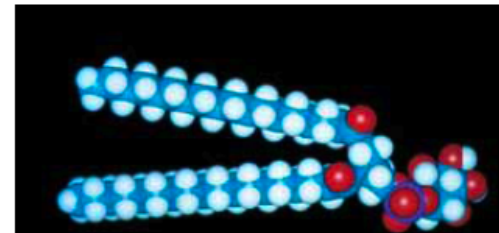
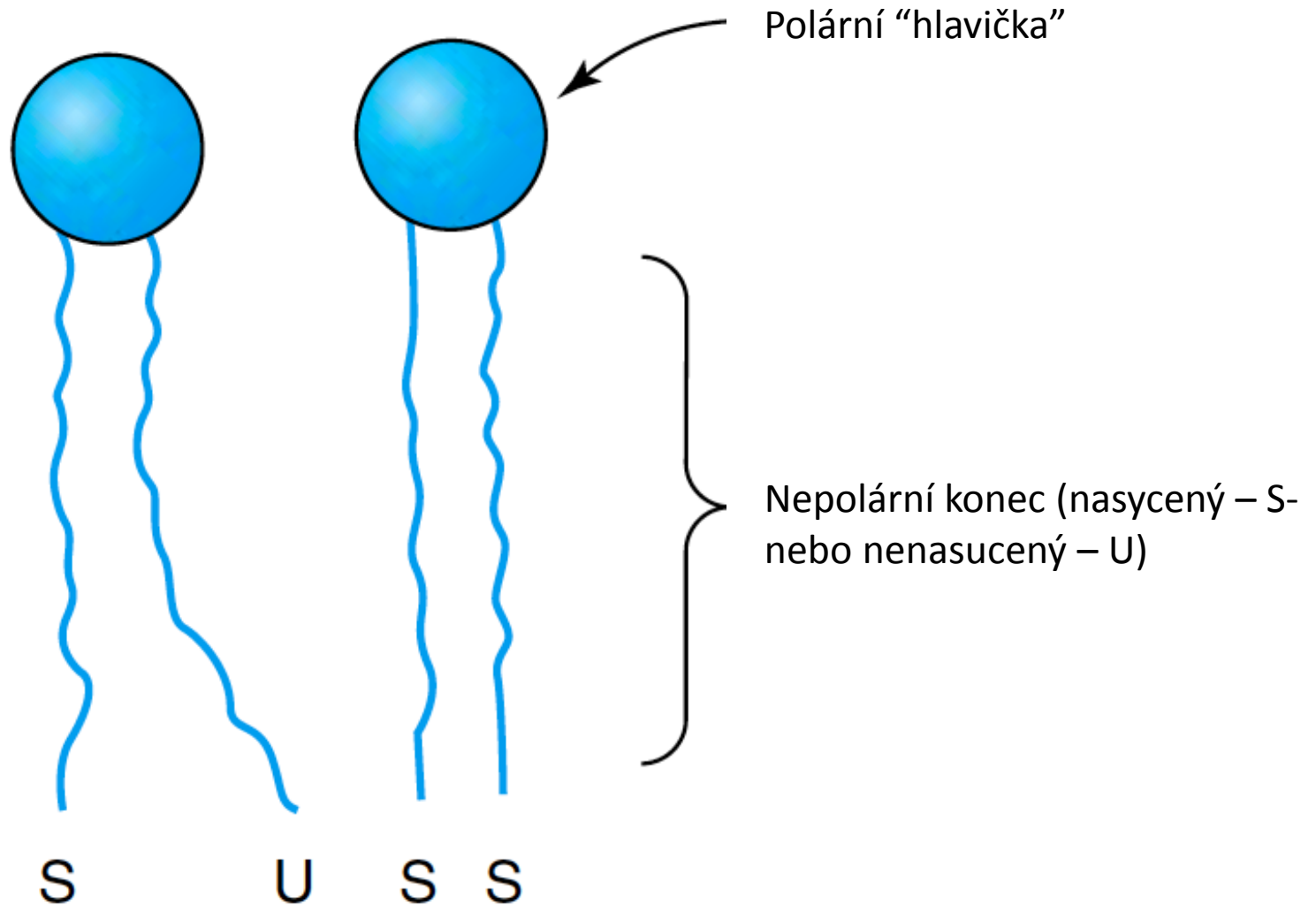
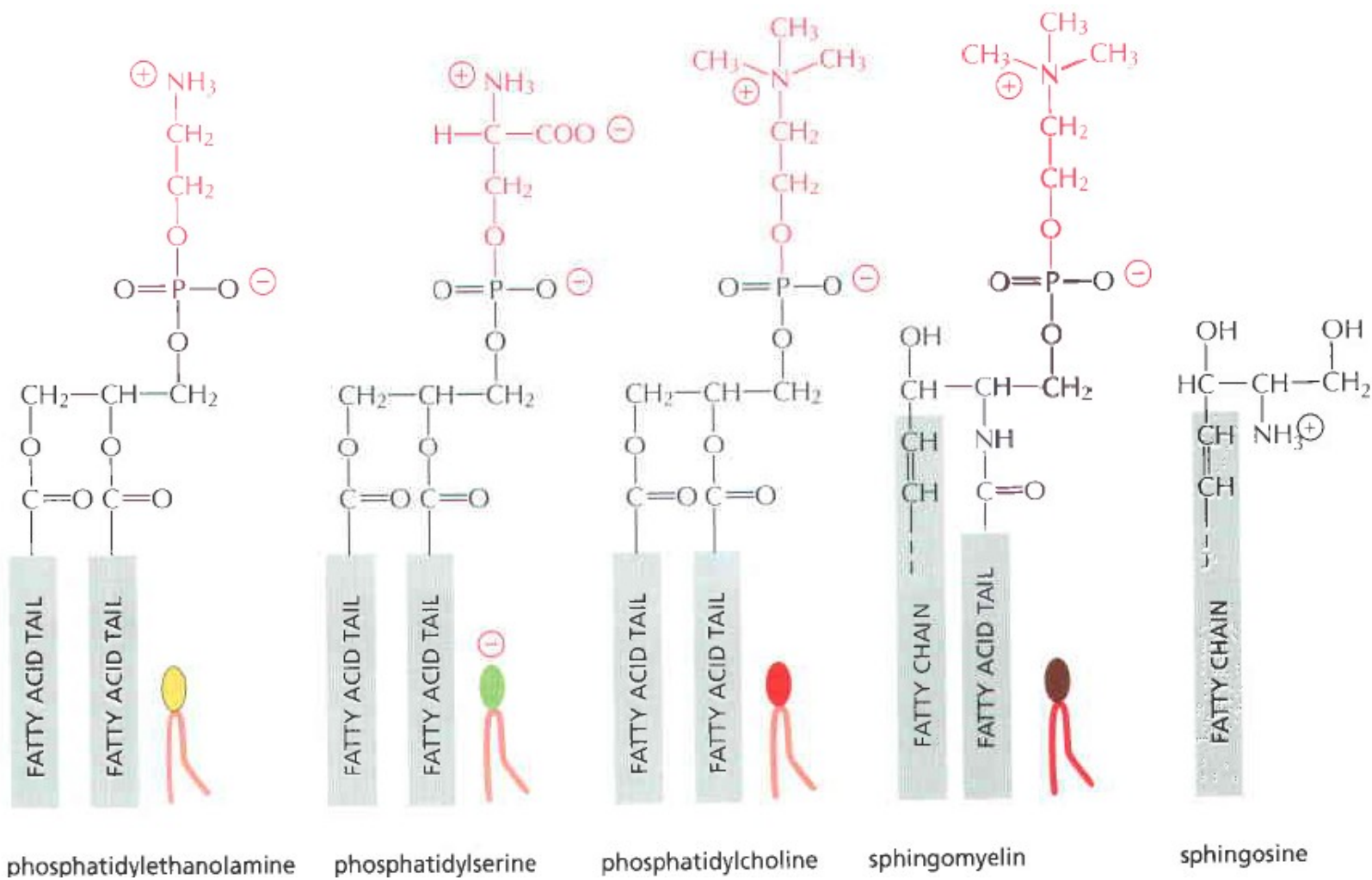
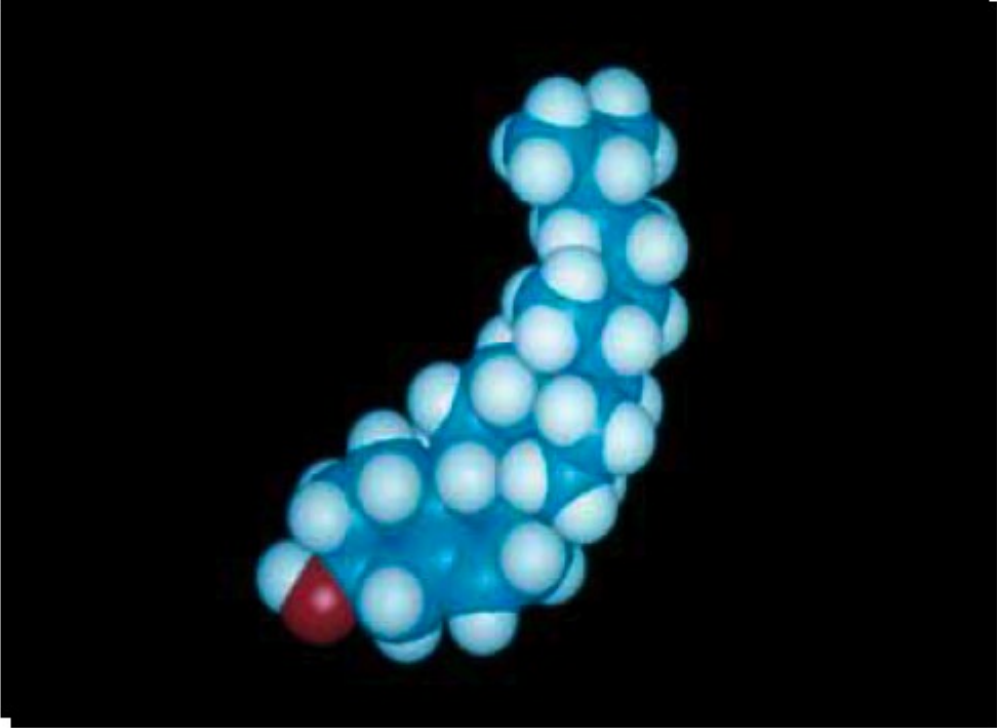
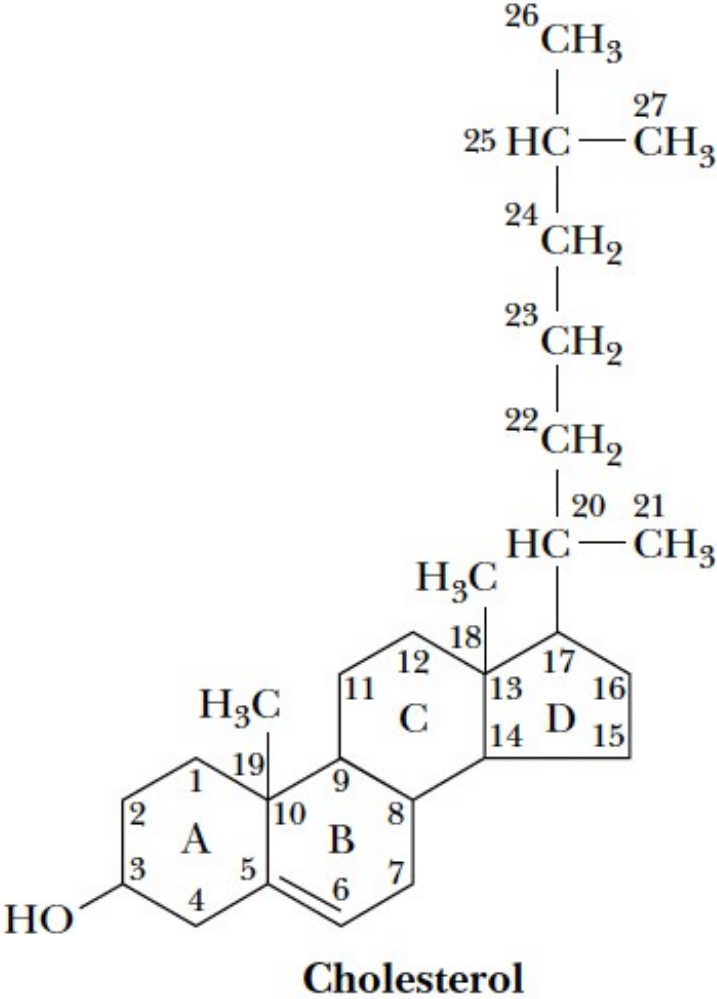

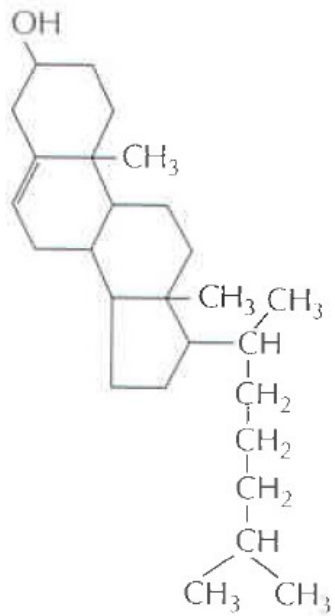
Schéma fosfolipidu (nebo jiného membránového lipidu)

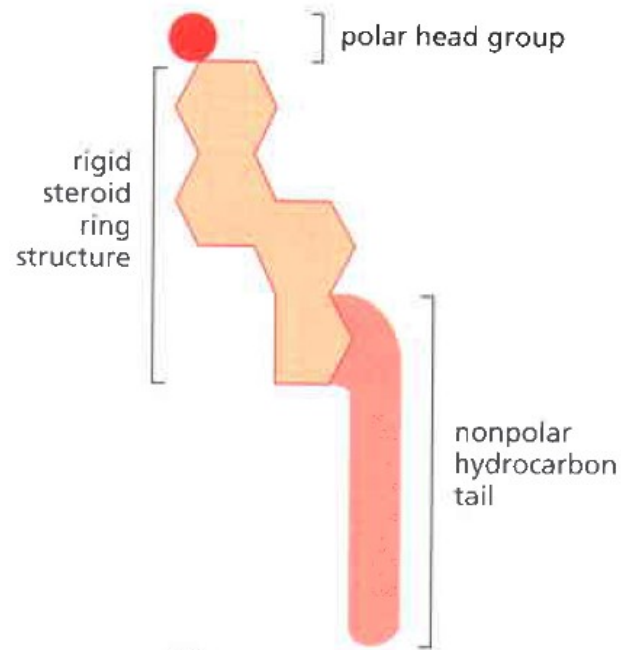

Steroidy, cholesterol

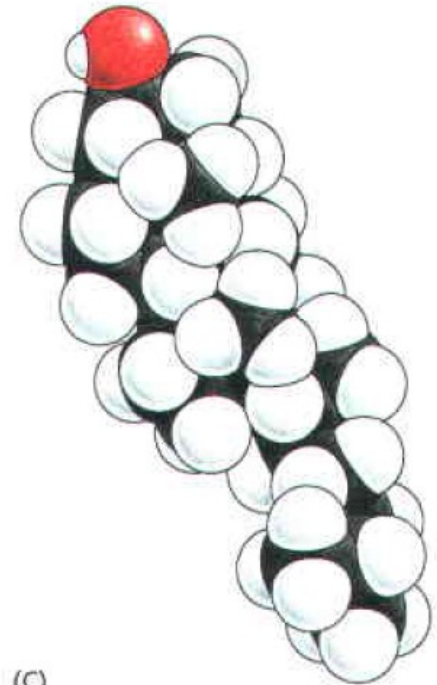

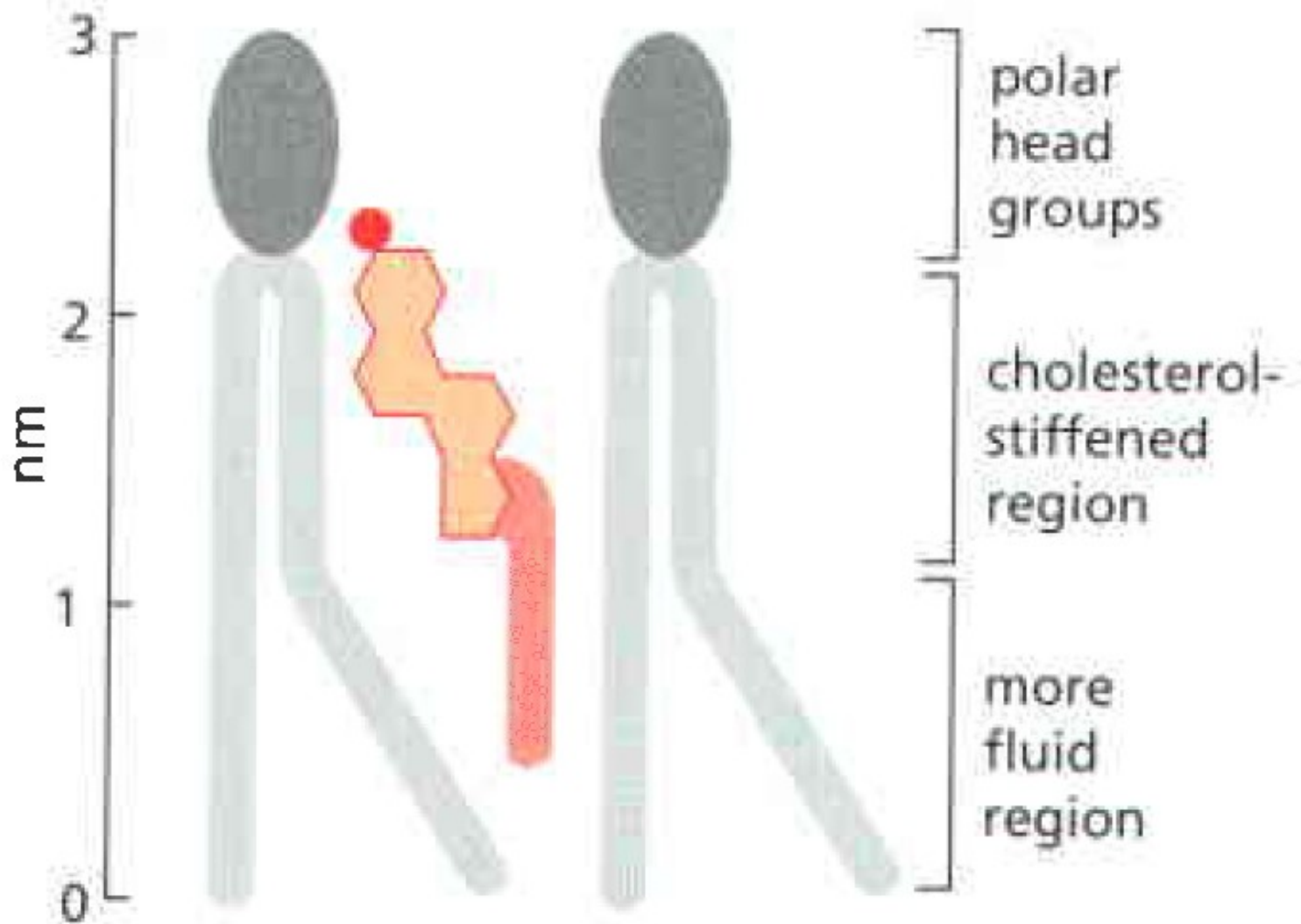
(A)

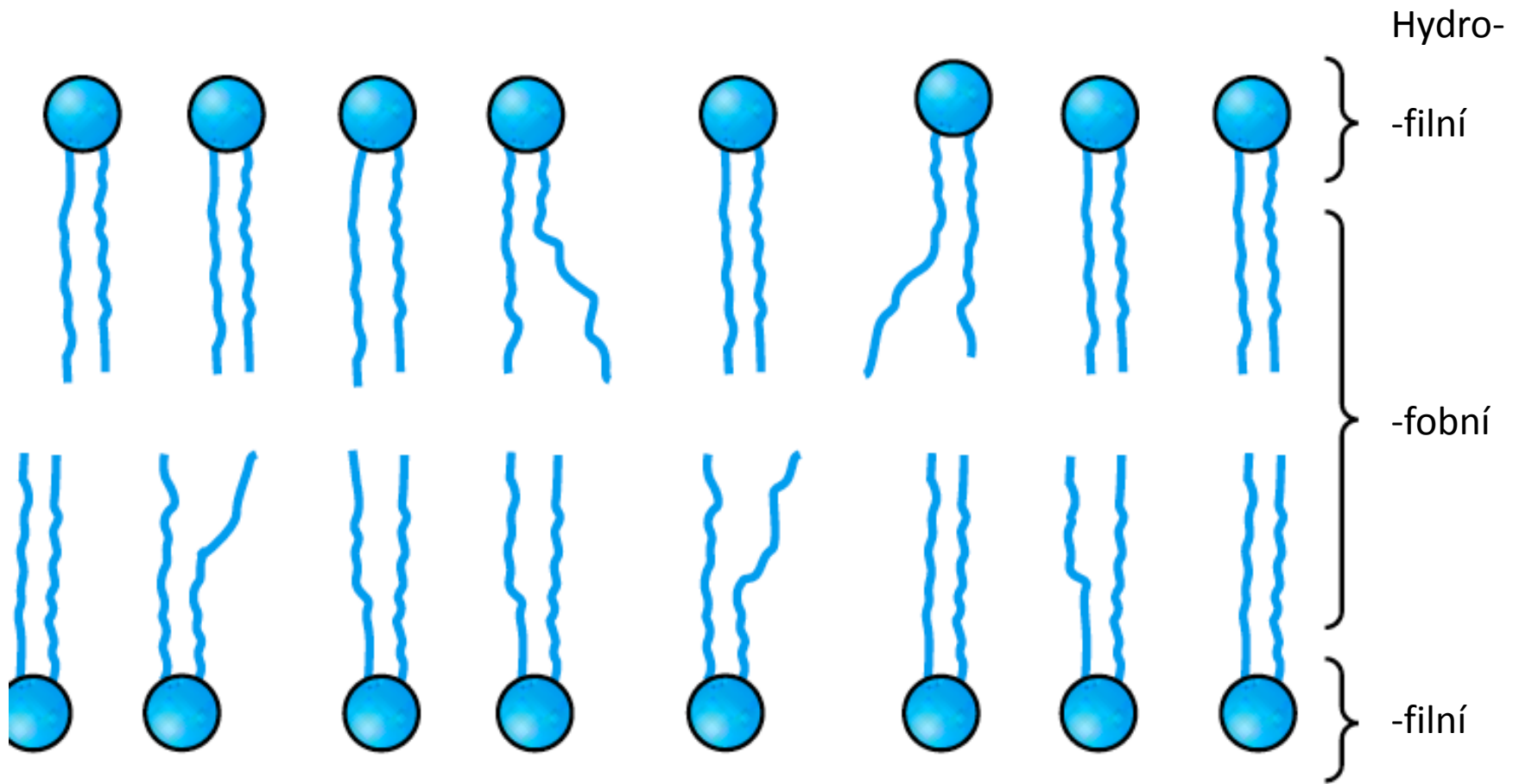
(B)

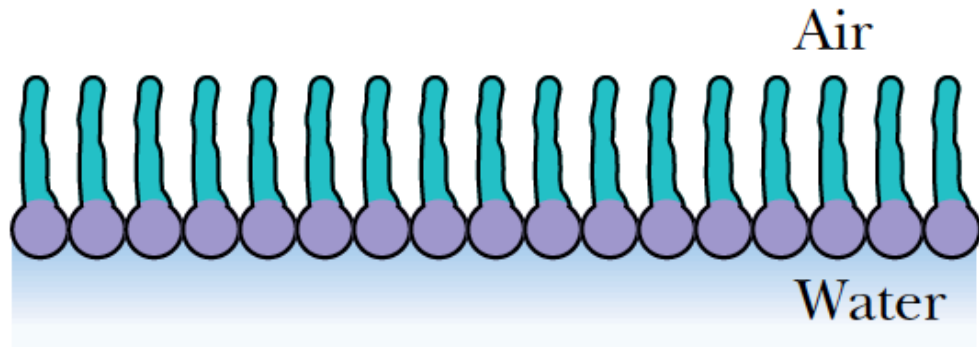
(C)

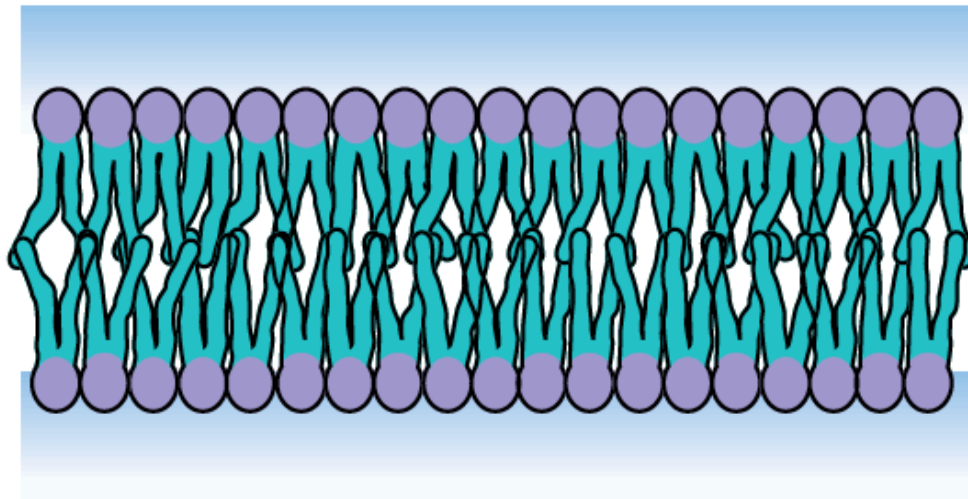
Lipidová dvojvrstva

Layers

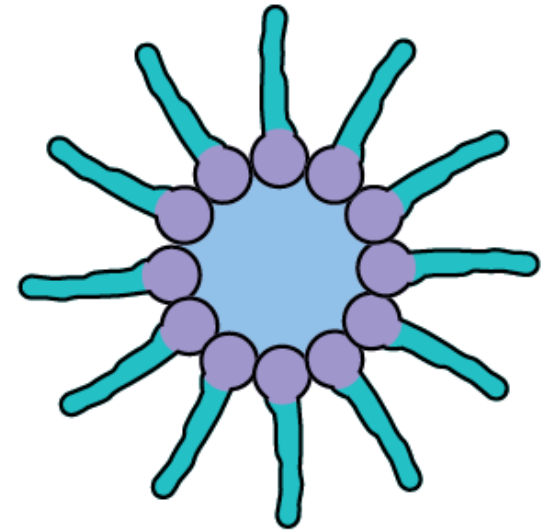

Monolayer

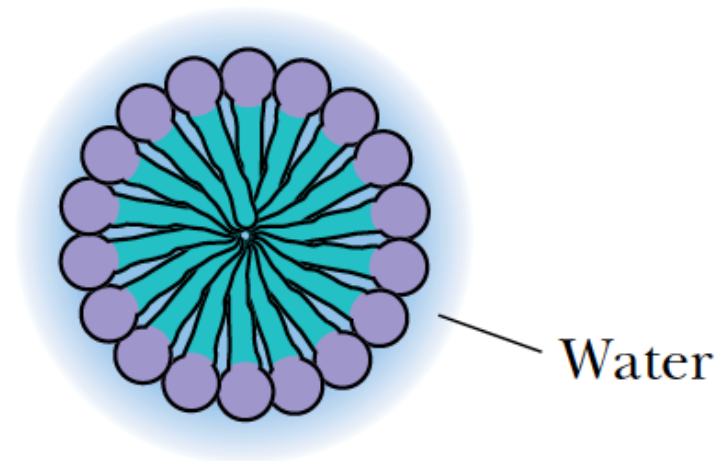

Bilayer

Micelles

Inside-out

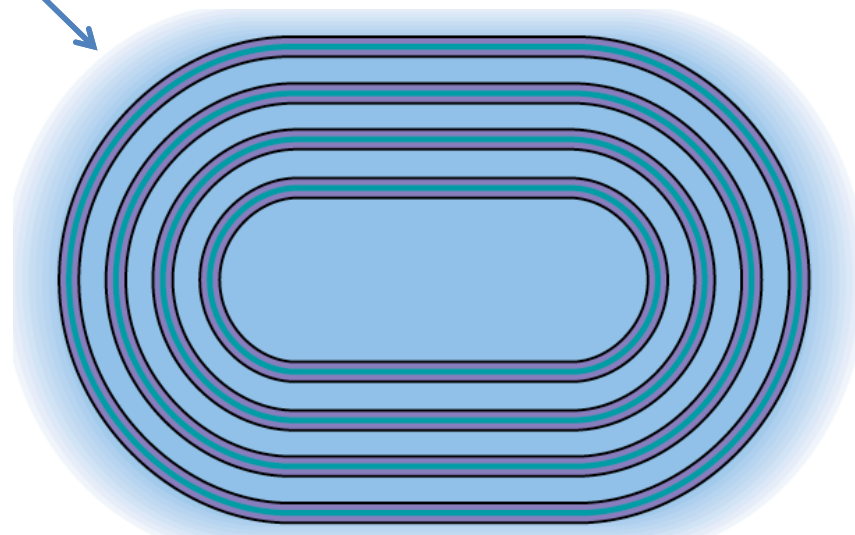
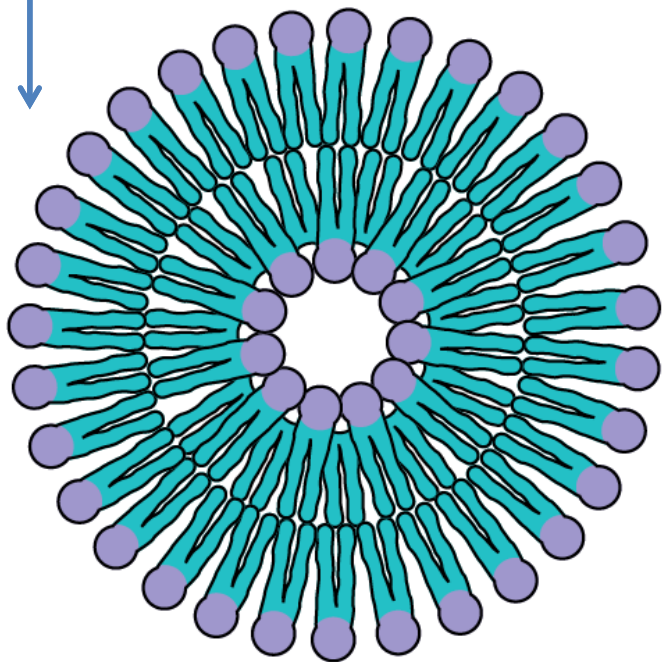
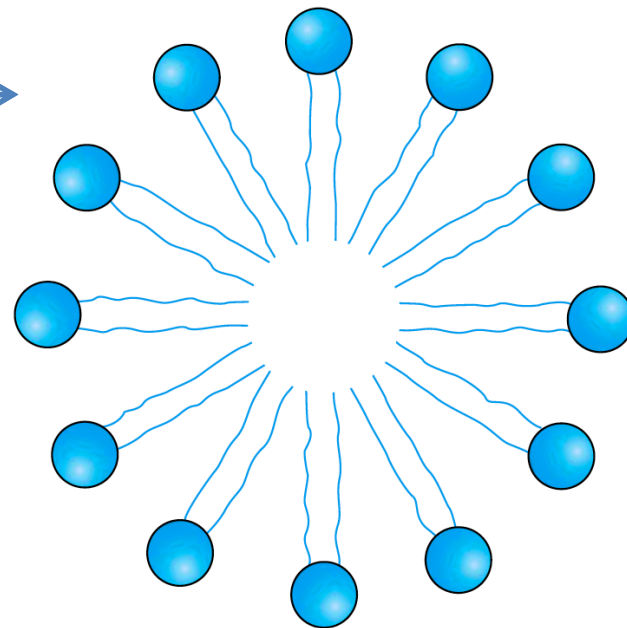

Normal

Micela

Unilamelární vesikula

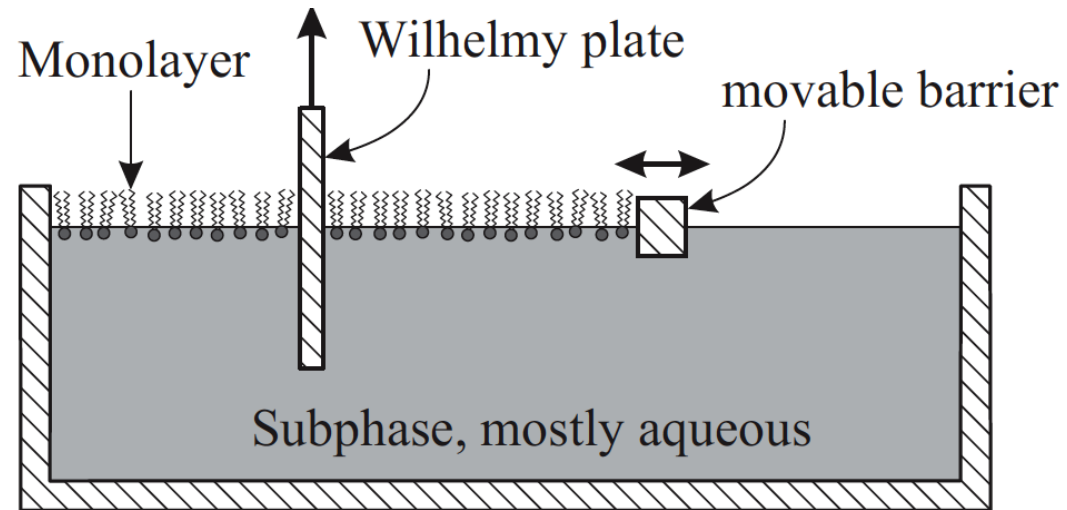
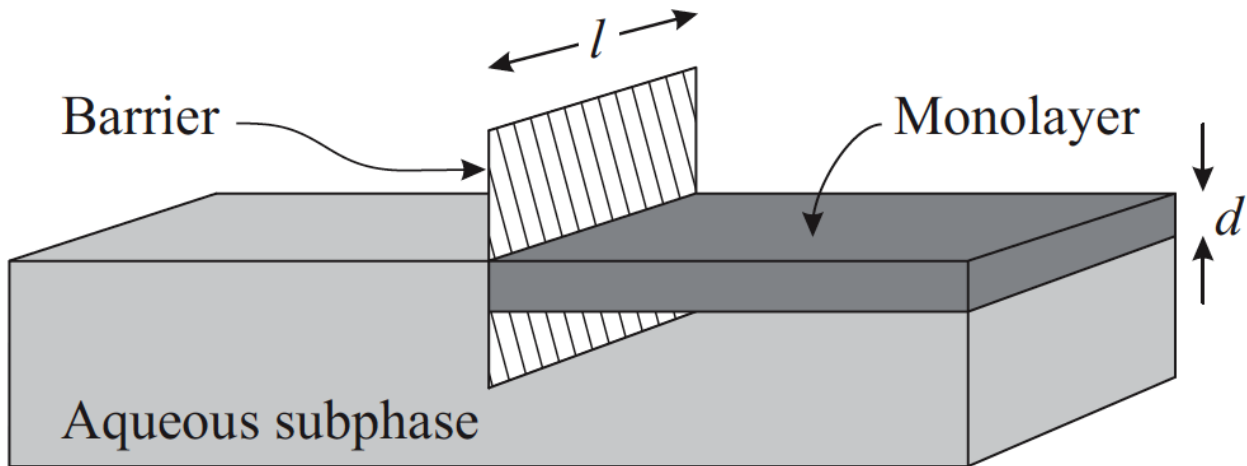
Multilamelární vesikula

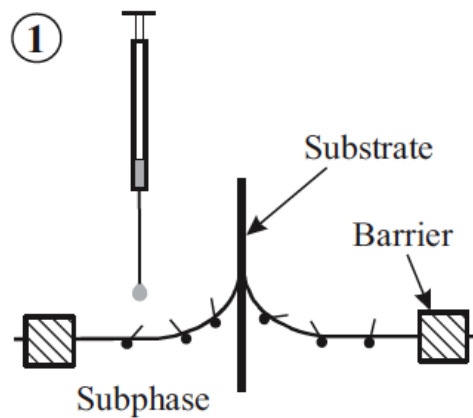
Příprava a studium monovrstev a jejich studium

- 1) Franklinův experiment
 - 2) Langmuirova-Blodgettové vanička
 - 3) Odpařováním organických rozpouštědel
-
- A) Rentgenová difrakce a odraz
 - B) Elipsometrie
 - C) BAM – Brewster angle microscopy – mikroskopie Brewsterova úhlu
 - D) AFM – mikroskopie atomárních sil
 - E) Fluorescenční mikroskopie

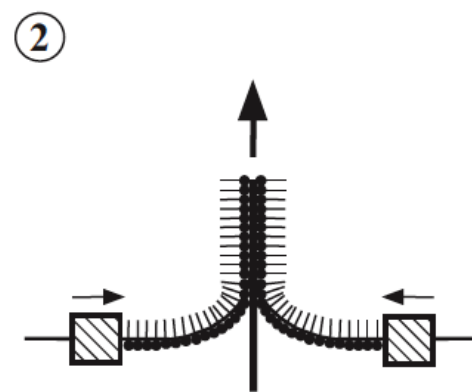
Langmuirovy-Blodgettové vrstvy (filmy)

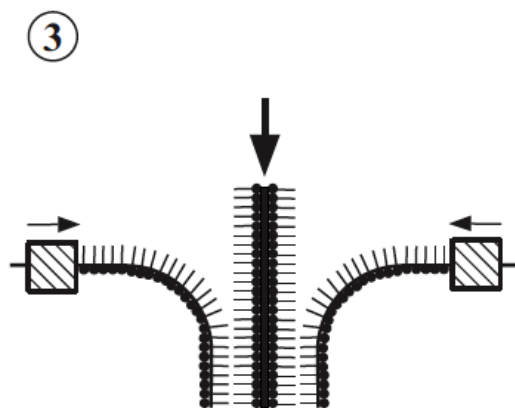
Langmuir trough

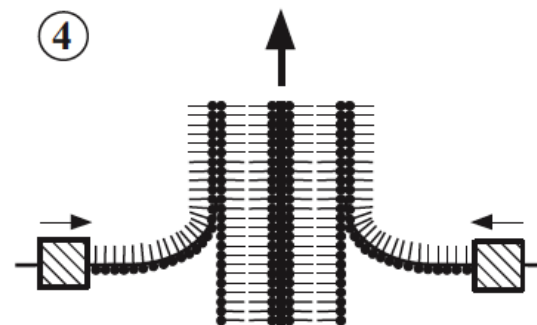
Spreading

Compression &
1st hydrophilic transfer

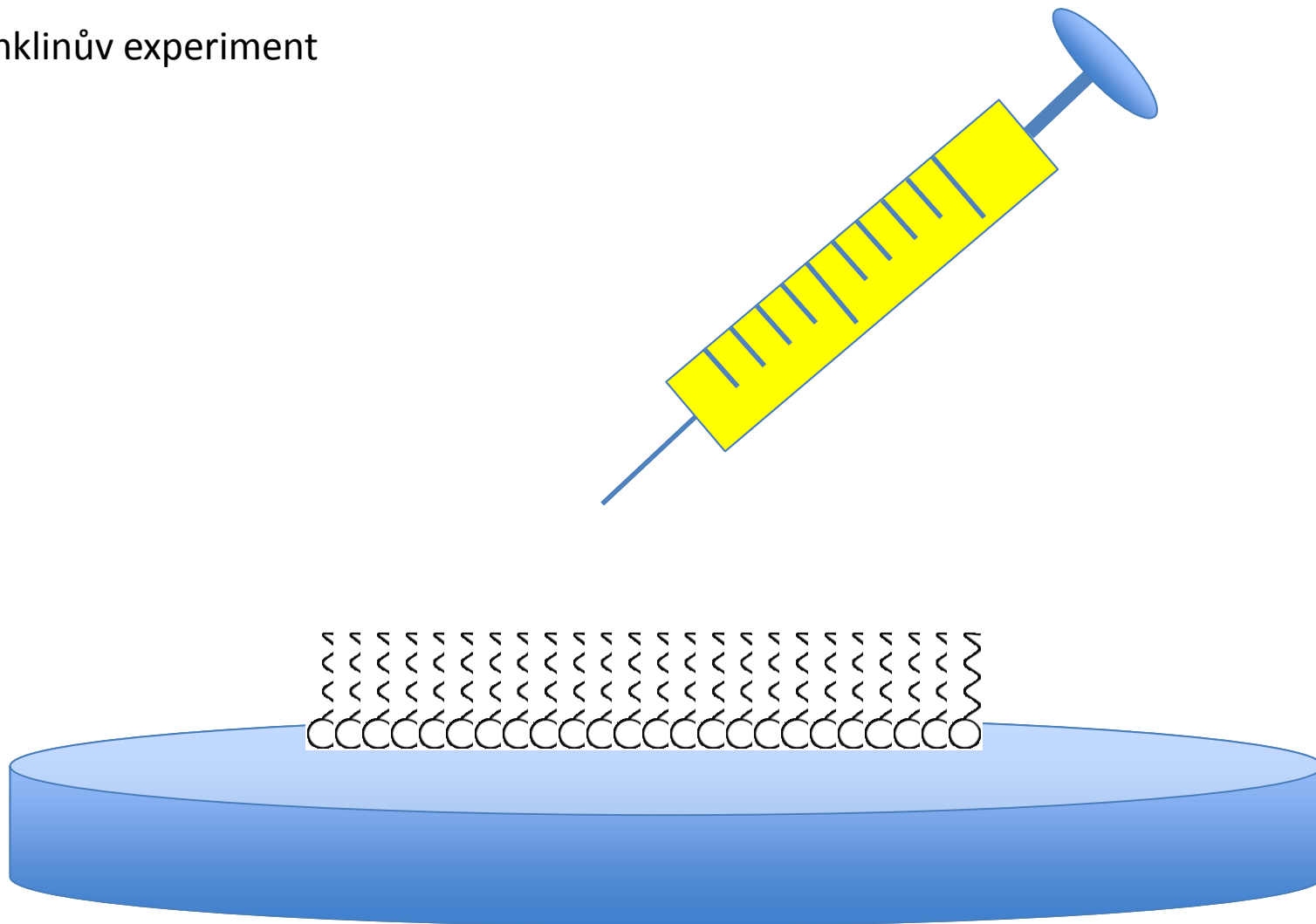

1st hydrophobic transfer

2nd hydrophilic transfer

Franklinův experiment

Přibližné určení průměru molekuly kyseliny stearové

Pomůcky

Petriho miska o průměru asi 240 mm, dětský zásyp, destilovaná voda, (odměrný válec o objemu do 5 ml, lékařské kapátko, posuvné měřidlo, kyselina stearová/olejová, lecithin=fosfatidilcholin, lékařský benzín nebo jiné vhodné rozpouštědlo, jemný korkový prášek)

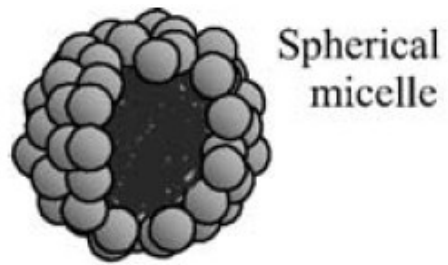
Teoretická část

Jestliže přeneseme **na dostatečně velký volný povrch vody** poprášený korkovým práškem nebo dětským zásypem **kapku mastné kyseliny, kapka se po povrchu rozteče** a utvoří na něm **tenkou monomolekulární vrstvu o výšce rovné průměru molekuly kyseliny stearové/olejové.**

Ze známého objemu kapky a obsahu plochy monomolekulární vrstvy lze určit výška tenké vrstvy, a tím přibližně průměr molekuly kyseliny.

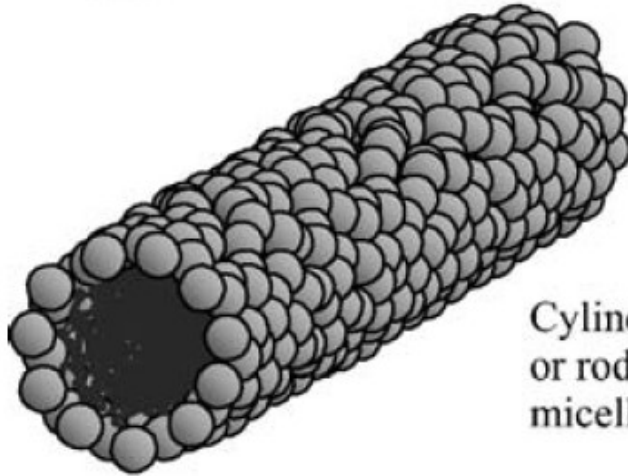
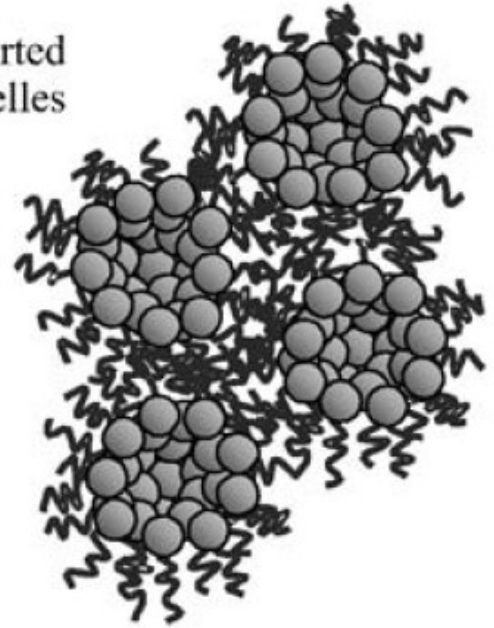
Při experimentu se nepoužívá čistá kyselina (velká plocha monomolekulární vrstvy), ale roztok kyseliny v těkavém rozpouštědle (rychle se odpaří).

Prášek na povrchu vody slouží k vymezení okrajů vrstvy kyseliny.

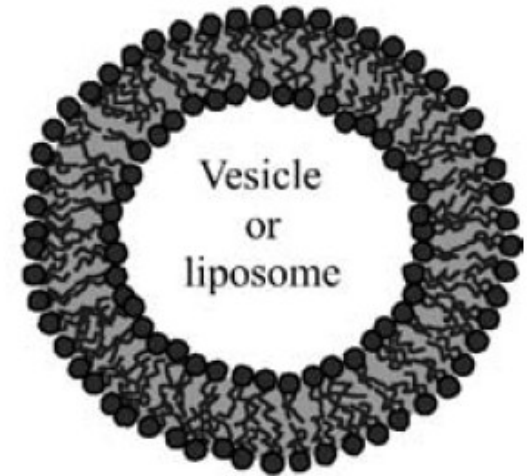
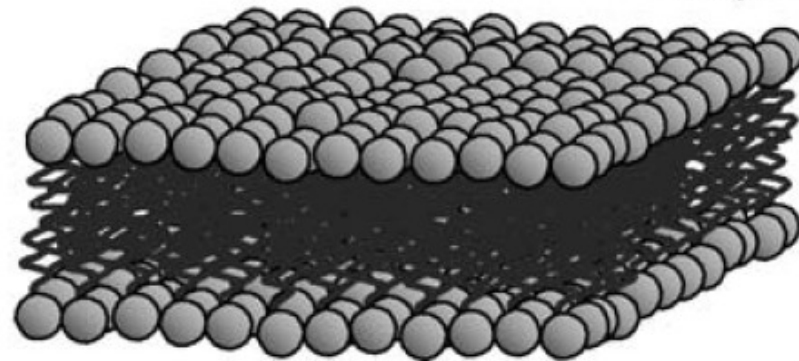
Spherical micelle

Inverted micelles

Cylindrical or rod-like micelle

Bilayer

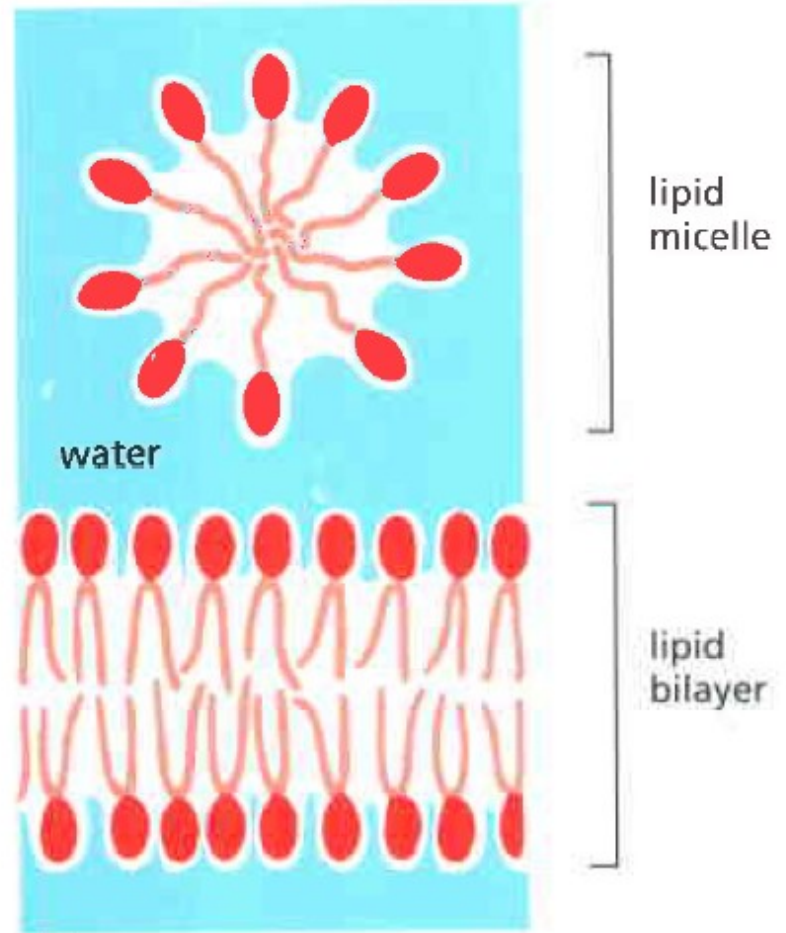
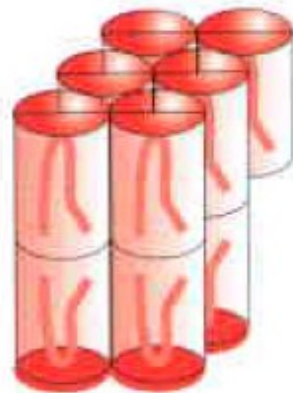
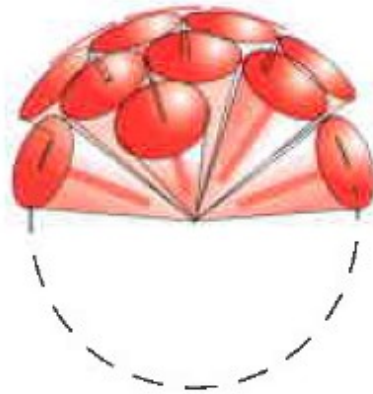

Vesicle or liposome

shape of lipid molecule

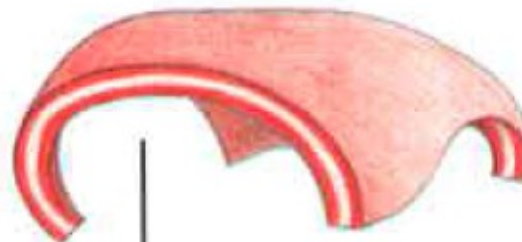
packing of lipid molecules

ENERGETICALLY UNFAVORABLE

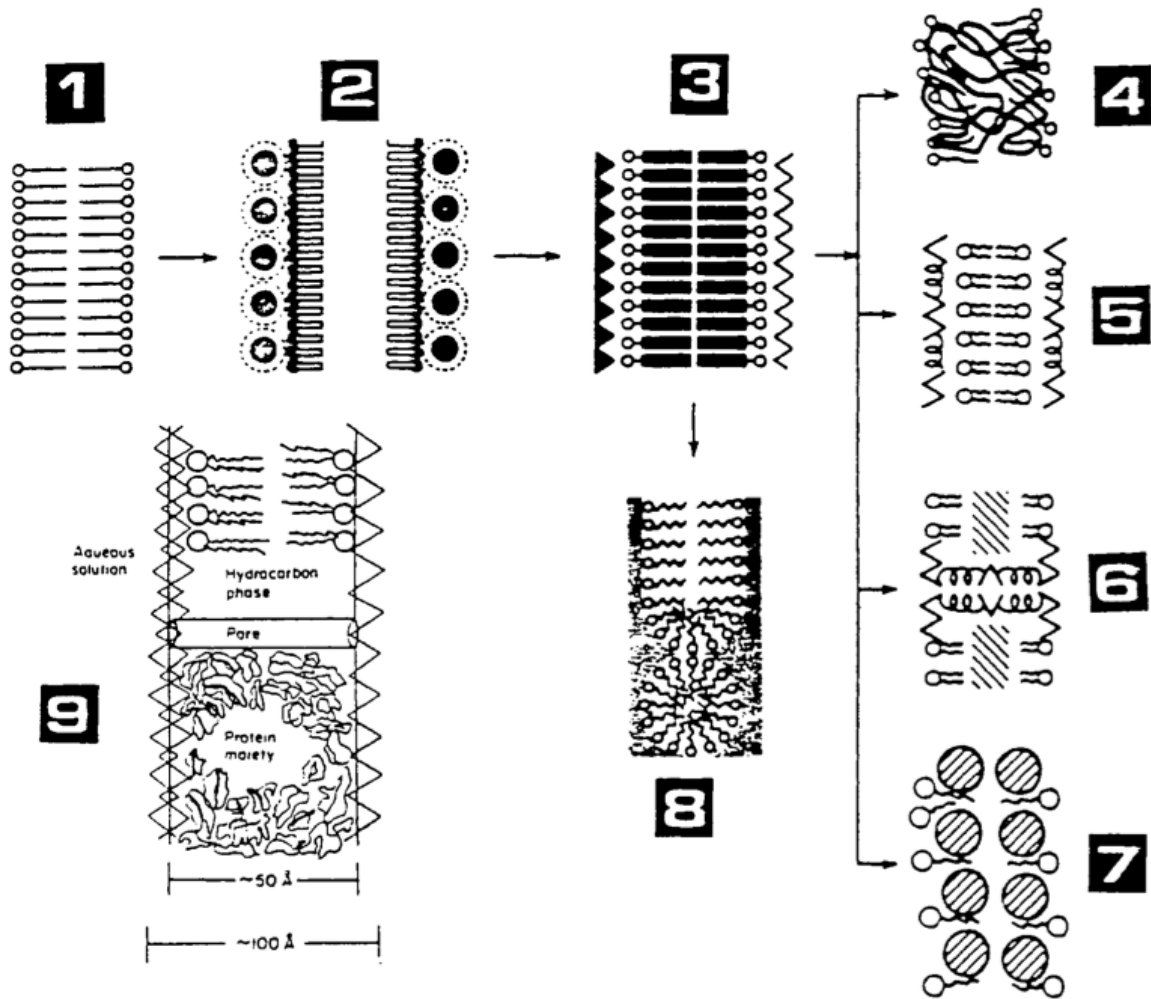

planar phospholipid bilayer
with edges exposed to water

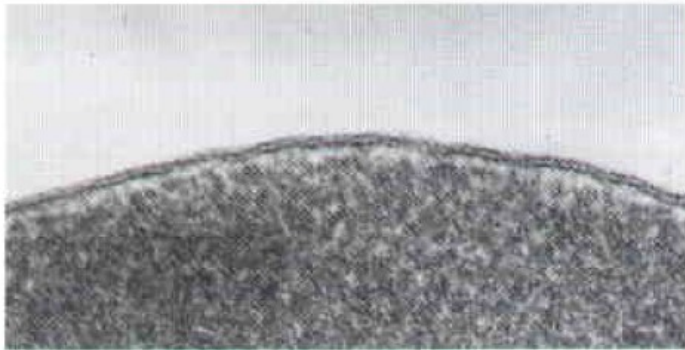

sealed compartment
formed by phospholipid
bilayer

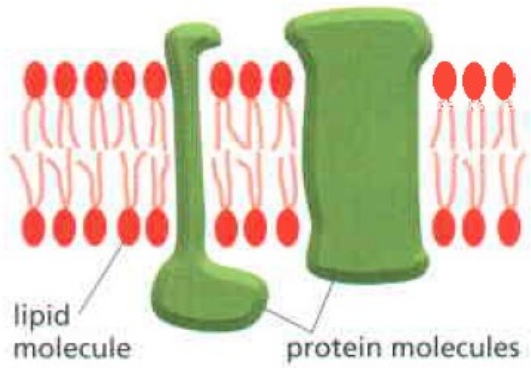
ENERGETICALLY FAVORABLE

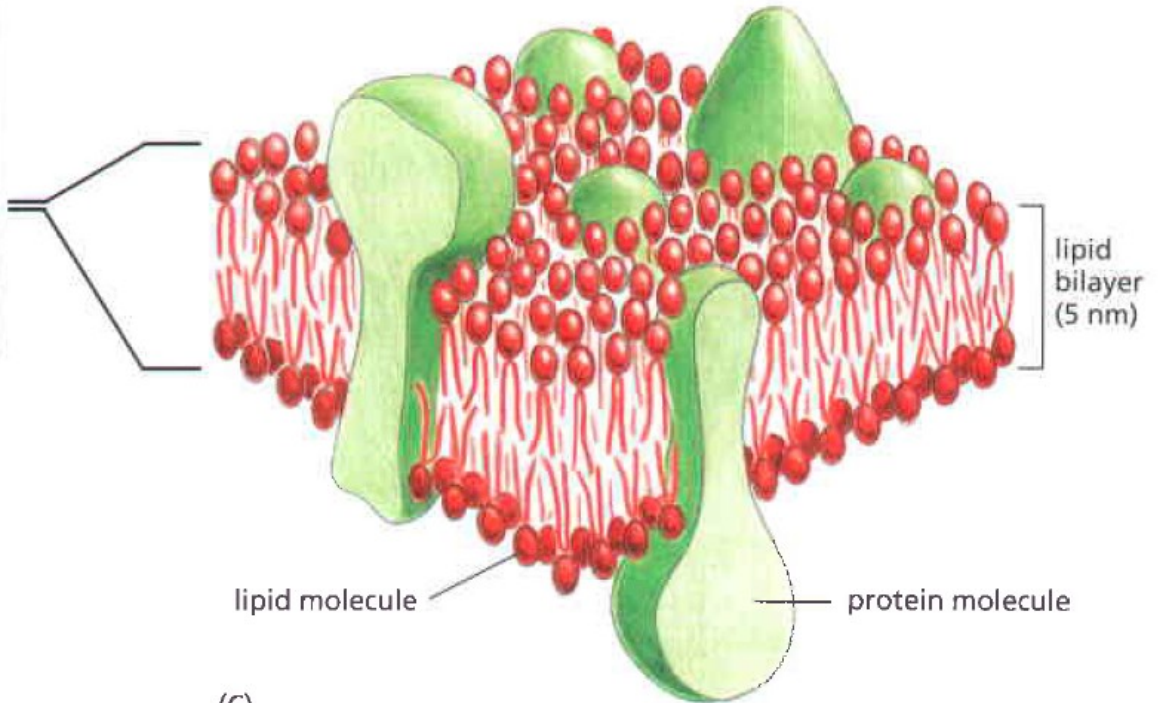
- 1) Gorter & Grendel
- 2) Harvey, Danielli, Davson
- 3) Robertson (X-ray diffraction)
- 4) Benson
- 5) Singer & Nicolson
- 6) -----"-----
- 7) Green
- 8) Sjostrand & Lucy
- 9) Brown (1971)

(A)

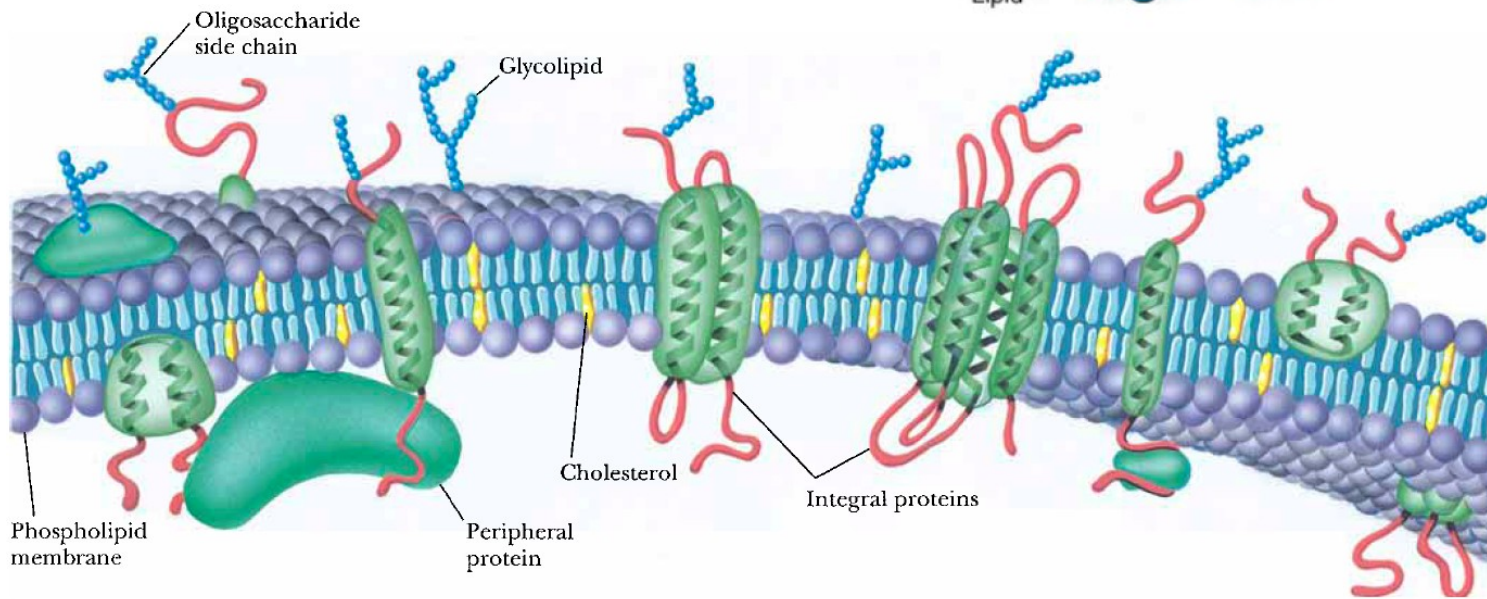
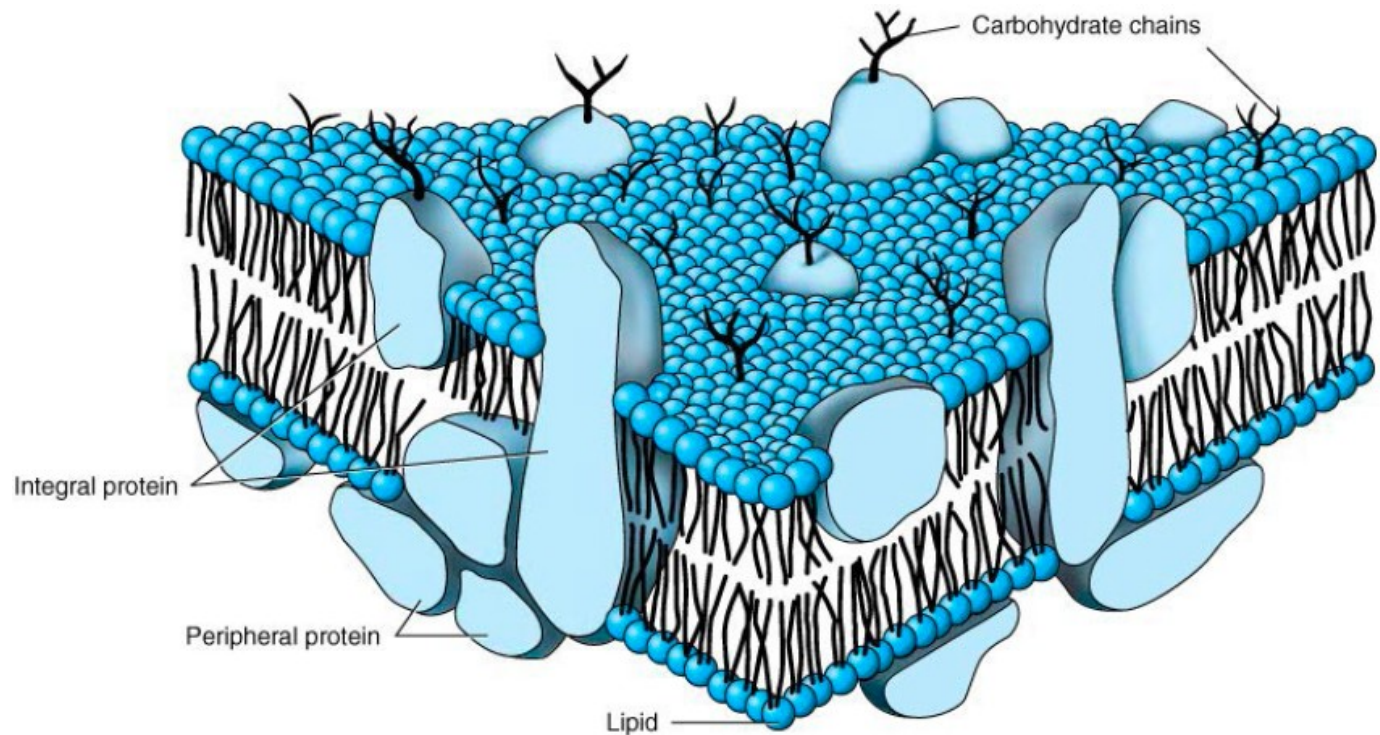

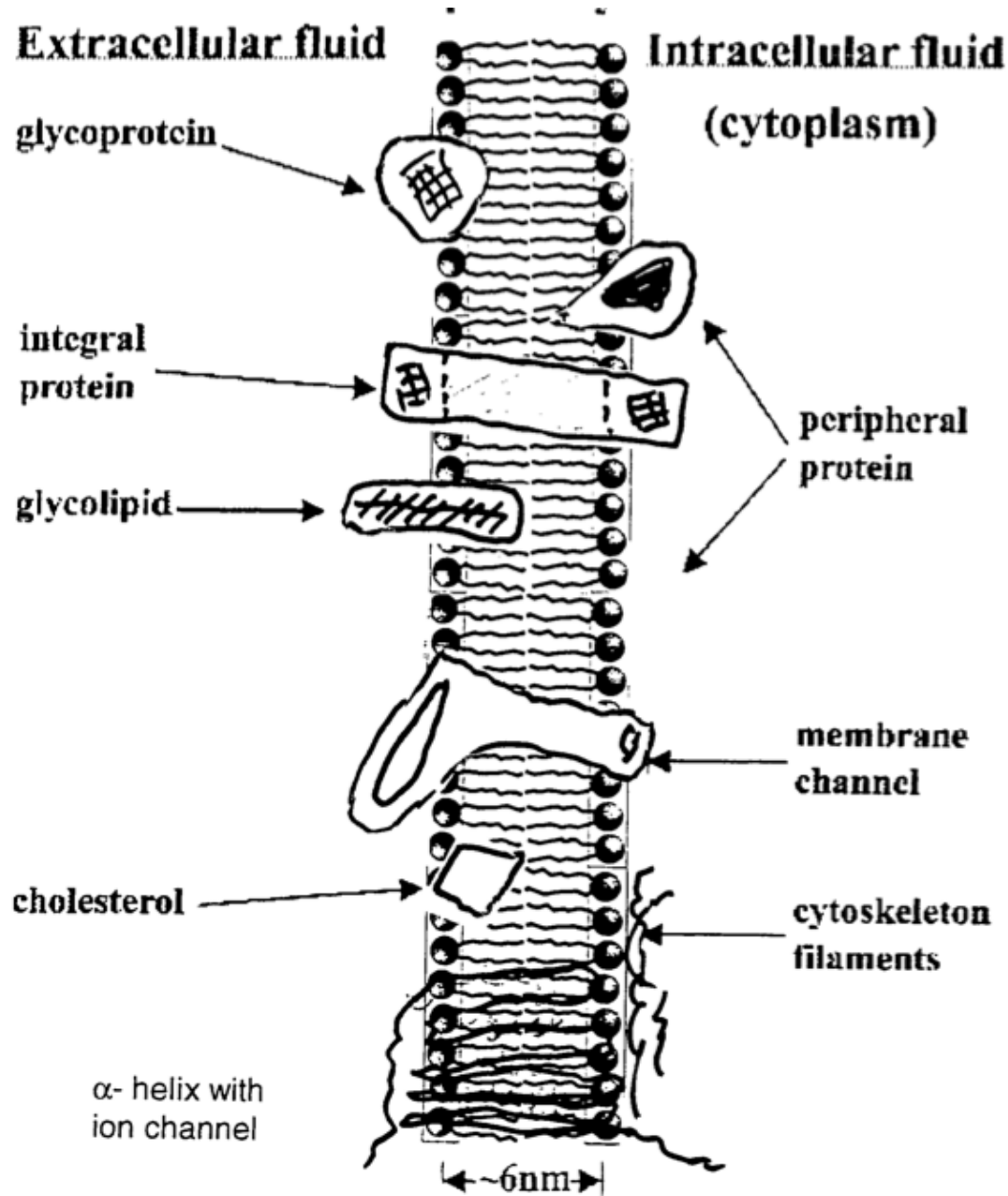
(B)

(C)

Model tekuté mozaiky

Membránové kanály

Výměna iontů mezi vnitřním a vnějším prostředím buňky je uskutečňována membránovými kanály.

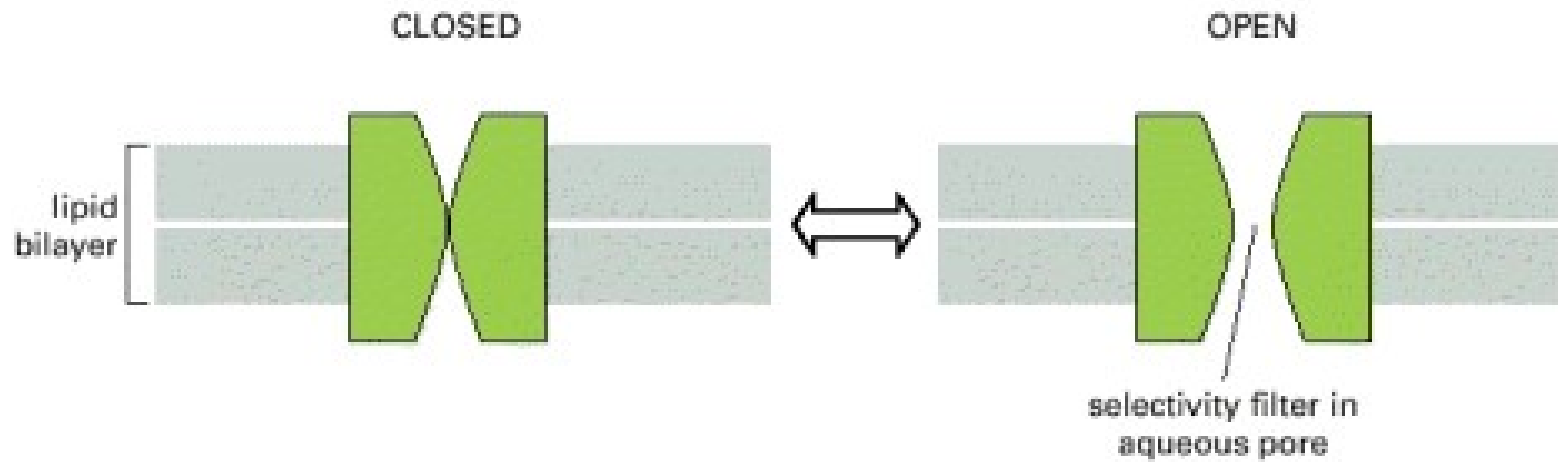
Kanály se liší od přenašečů mají pevná vazebná místa pro ionty a v membráně vytvářejí póry propustné pro vodu.

Otevírání/uzavírání těchto pórů/kanálů (vrátkování/gating) se může dít několika mechanismy. Vedle elektrického je vrátkování některých kanálů ovládáno jinými podněty (chemickou vazbou látek, mechanickým napětím aj.).

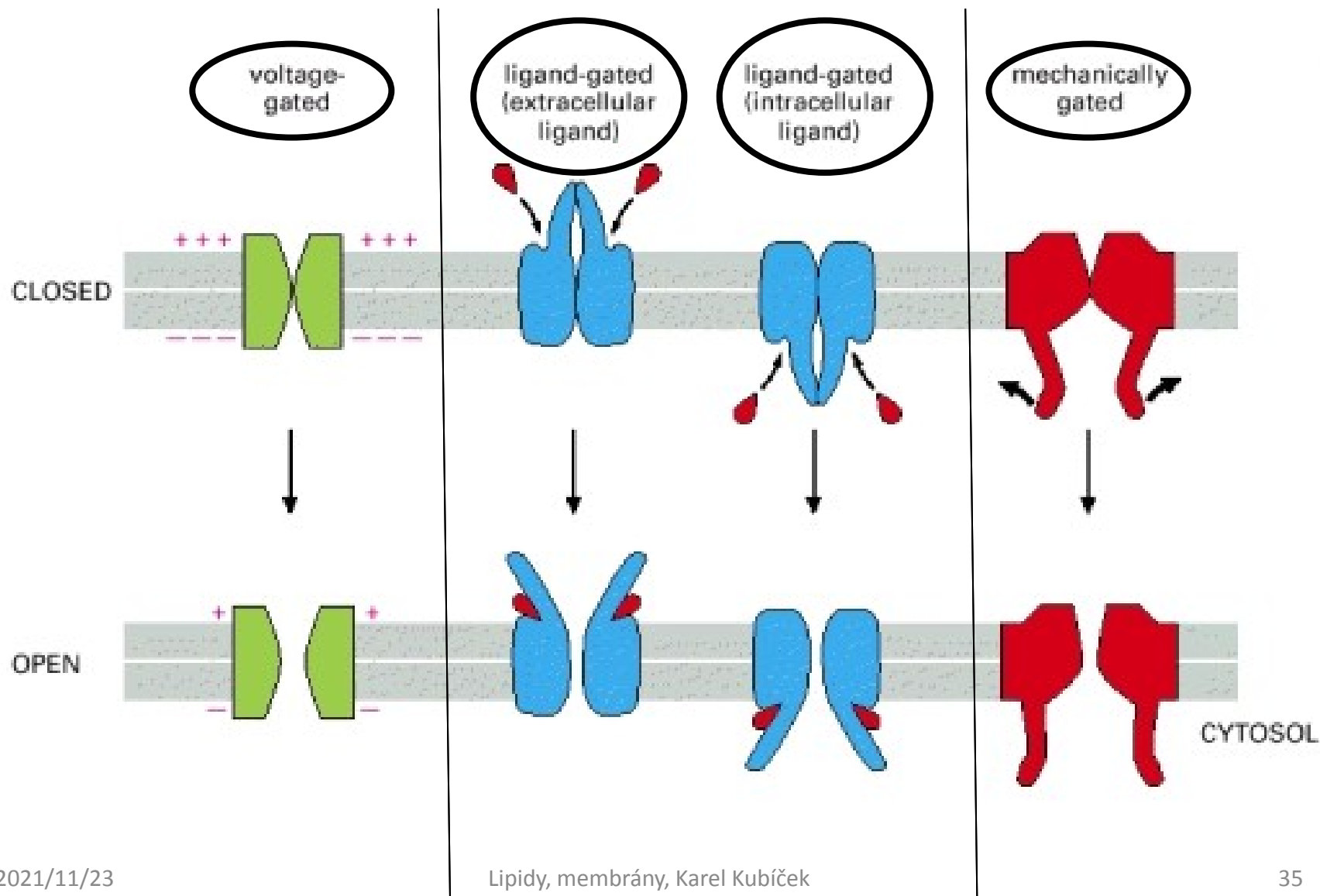
Průchod iontů celým kanálem nelze považovat za volnou difuzi. Většina kanálů je totiž charakterizována větší či menší mírou selektivity v propustnosti iontů. V tomto smyslu hovoříme o sodíkových, draslíkových, vápníkových nebo chloridových kanálech.

Transport iontů kanály nevyžaduje dodání energie.

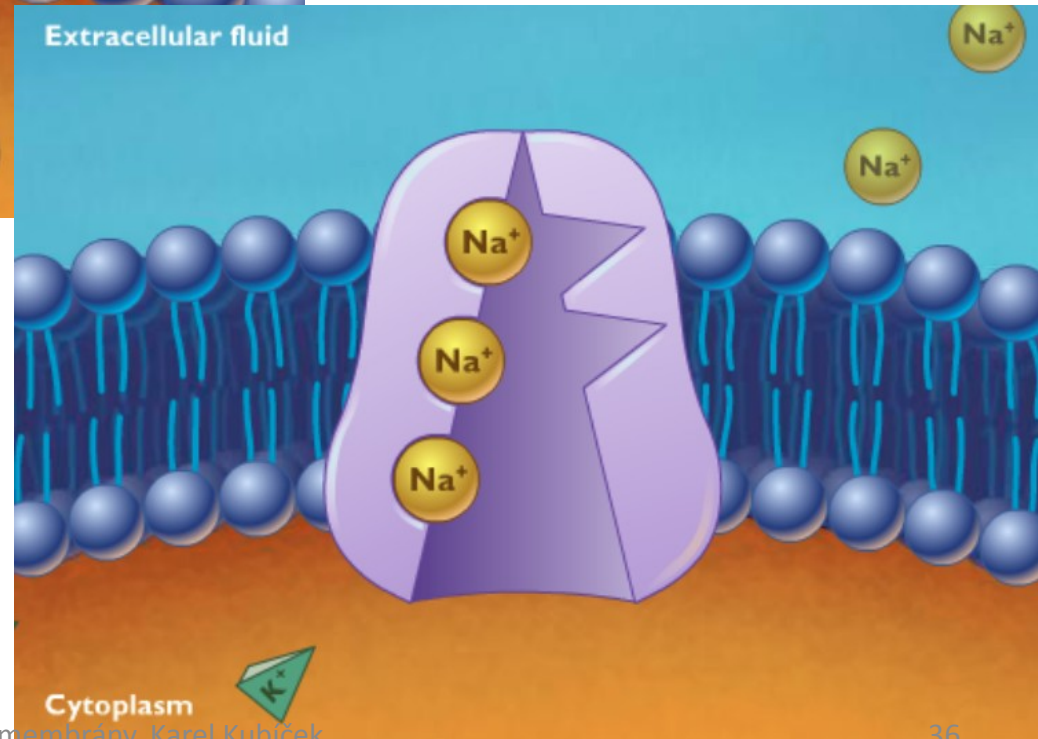
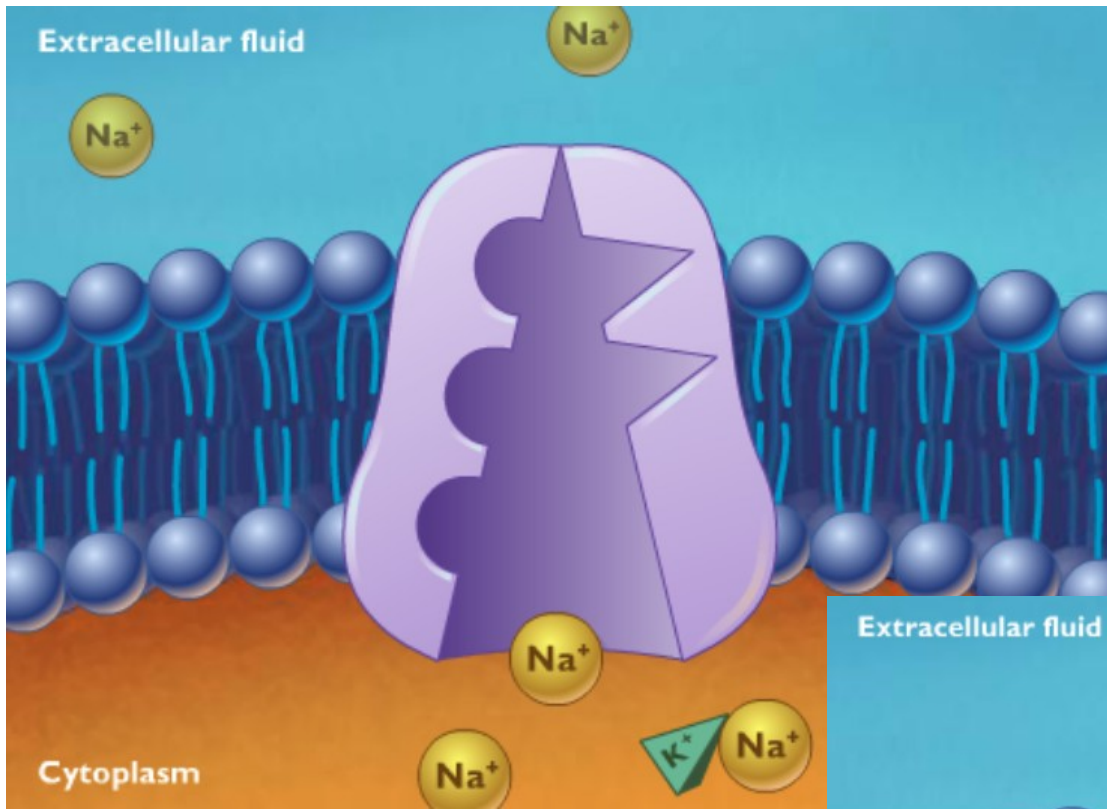
Otevírání/zavírání kanálů (gating/vrátkování)

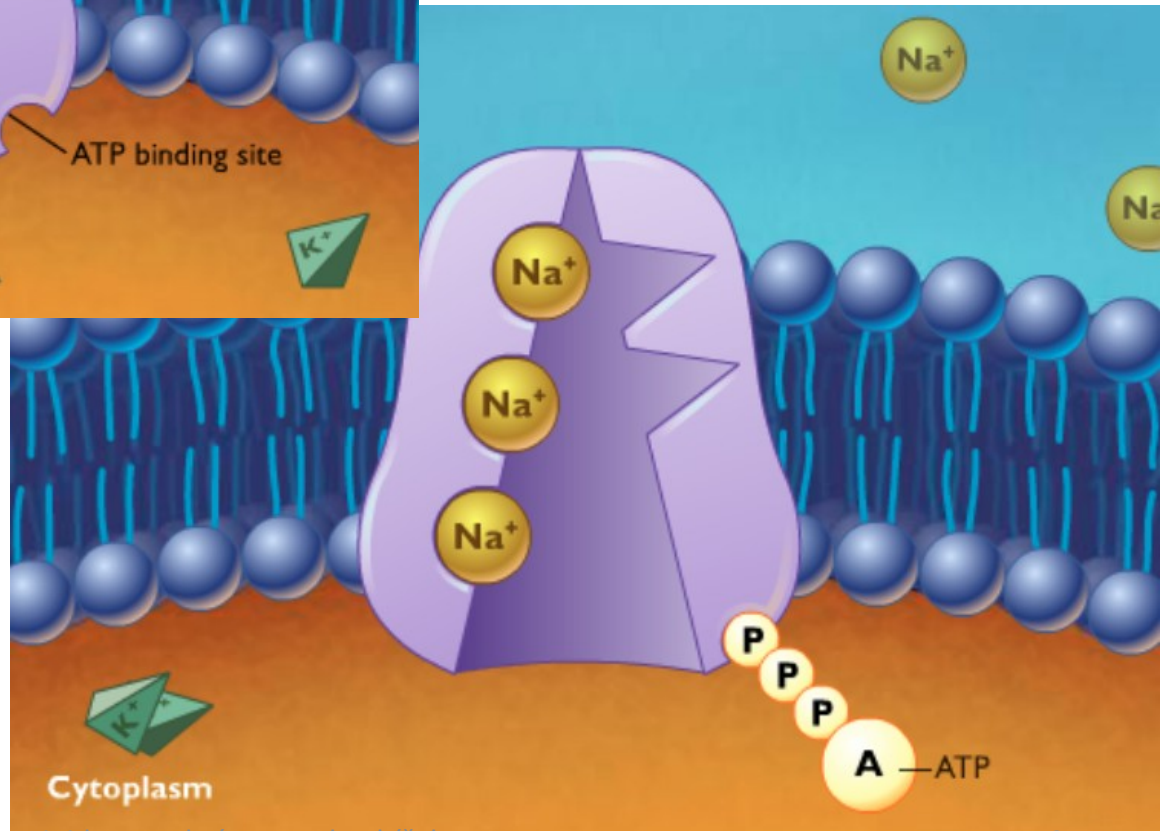
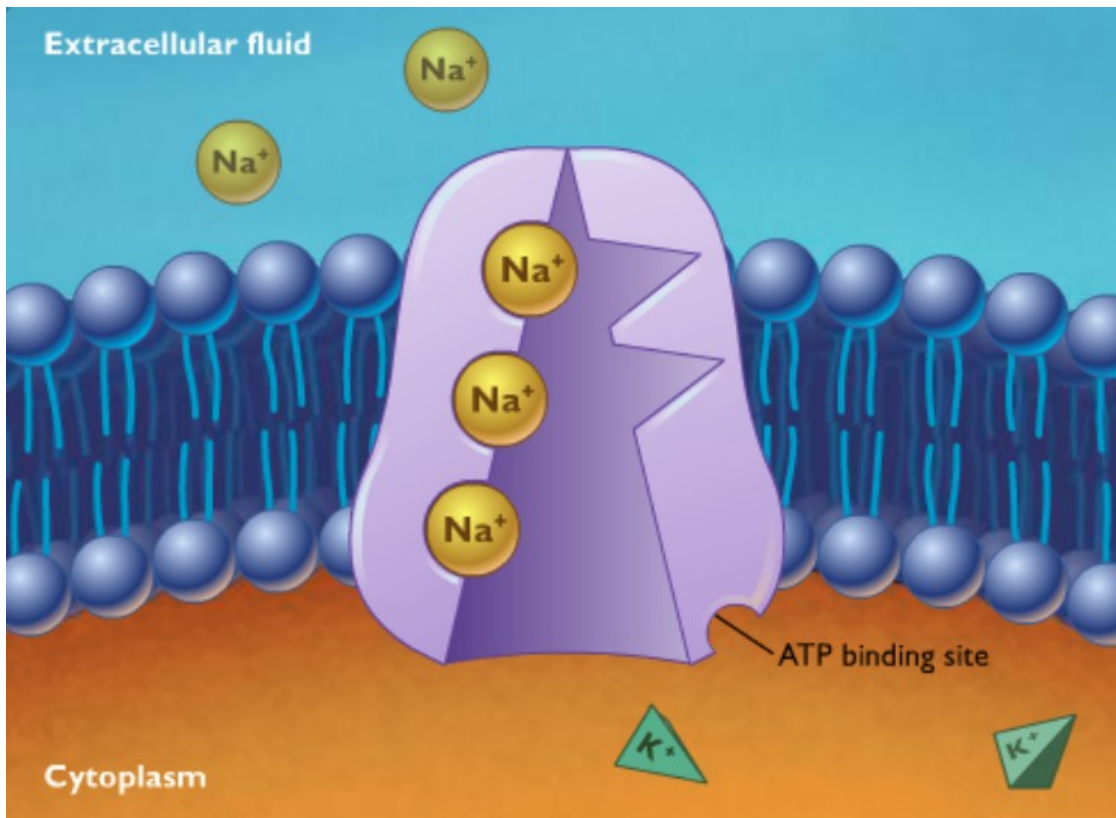
Otevírání/zavírání kanálů (gating/vrátkování)

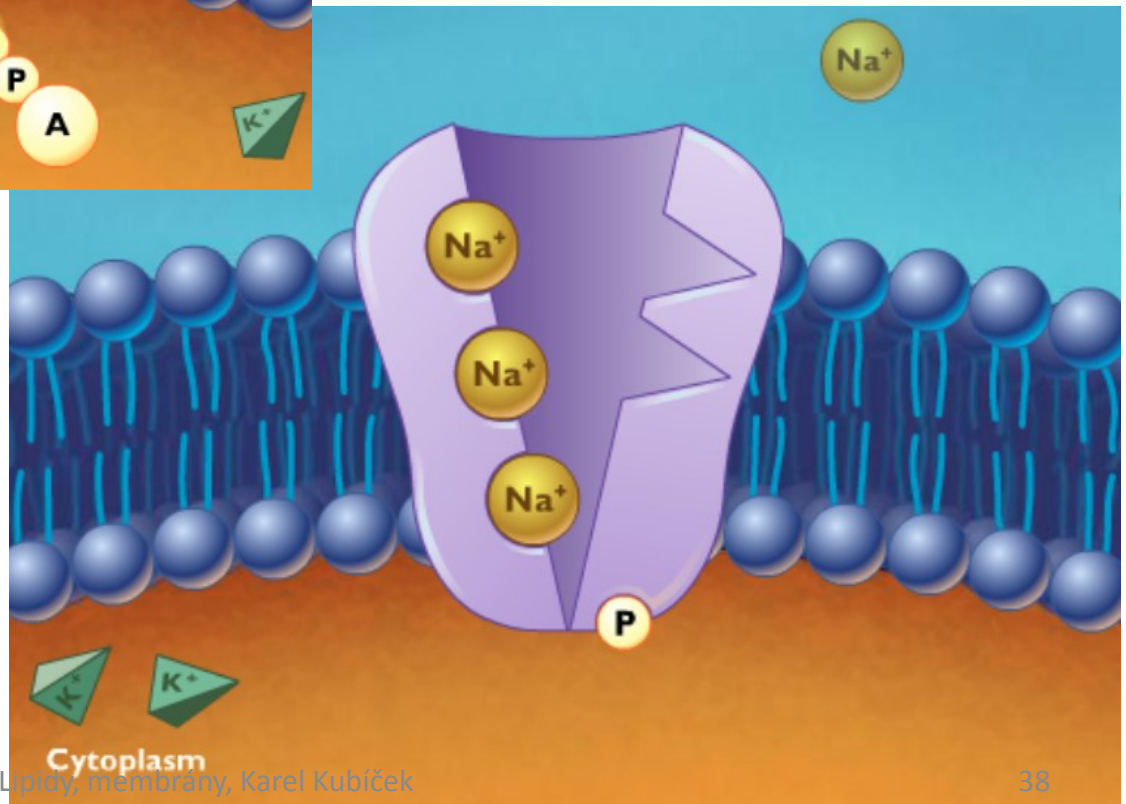
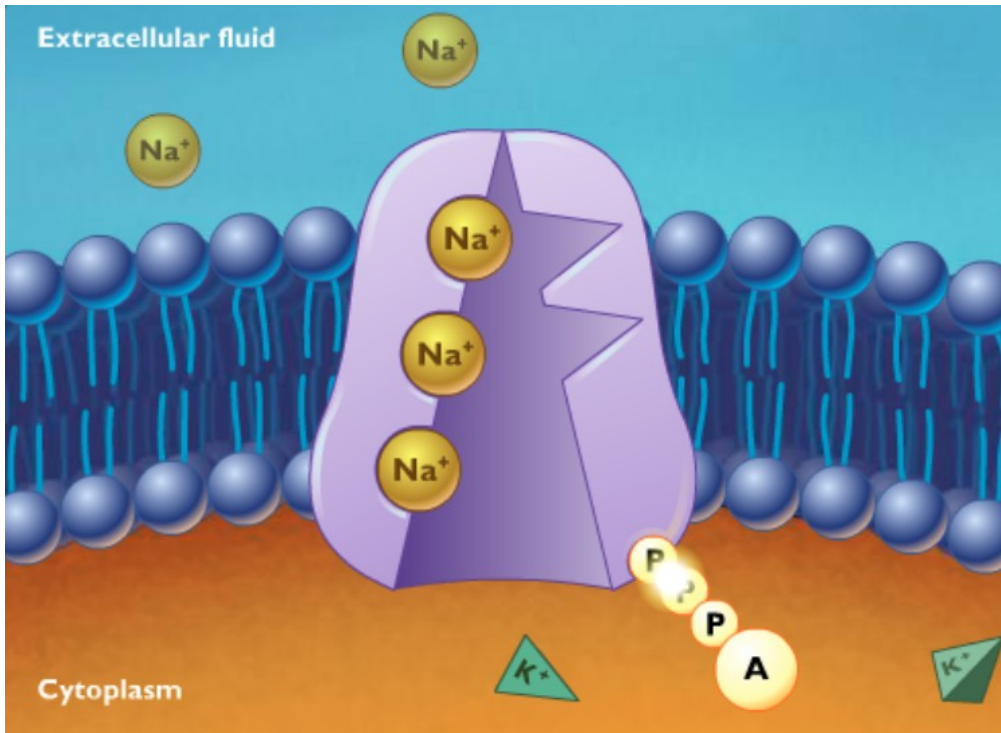
Na⁺/K⁺ pumpa

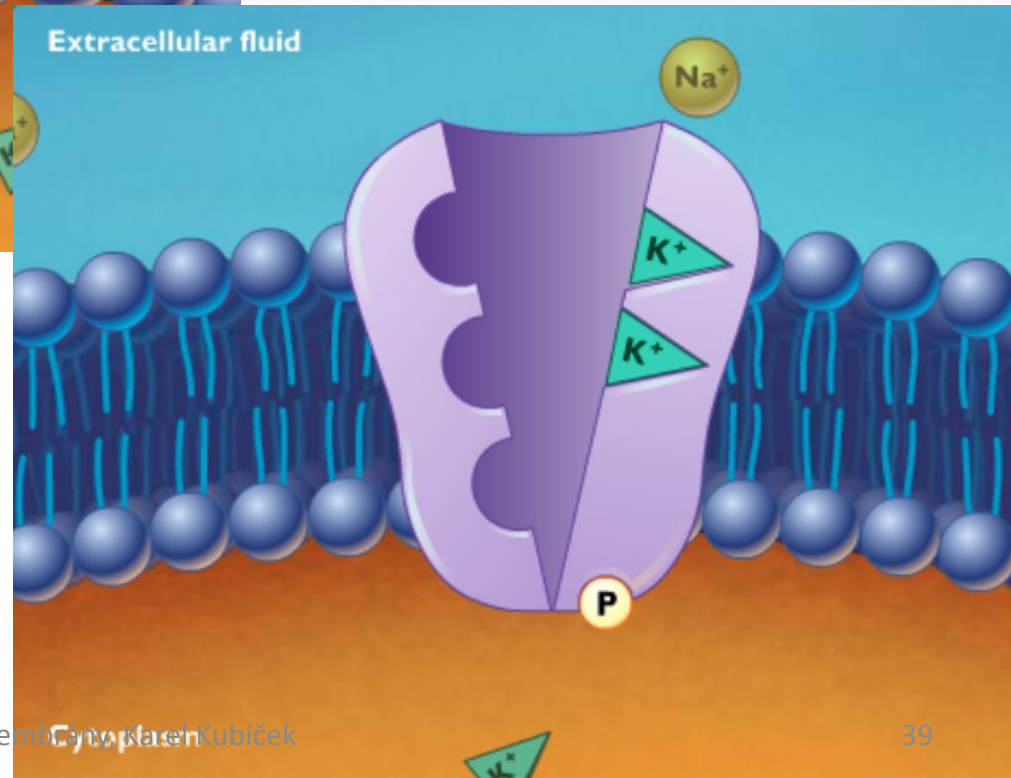
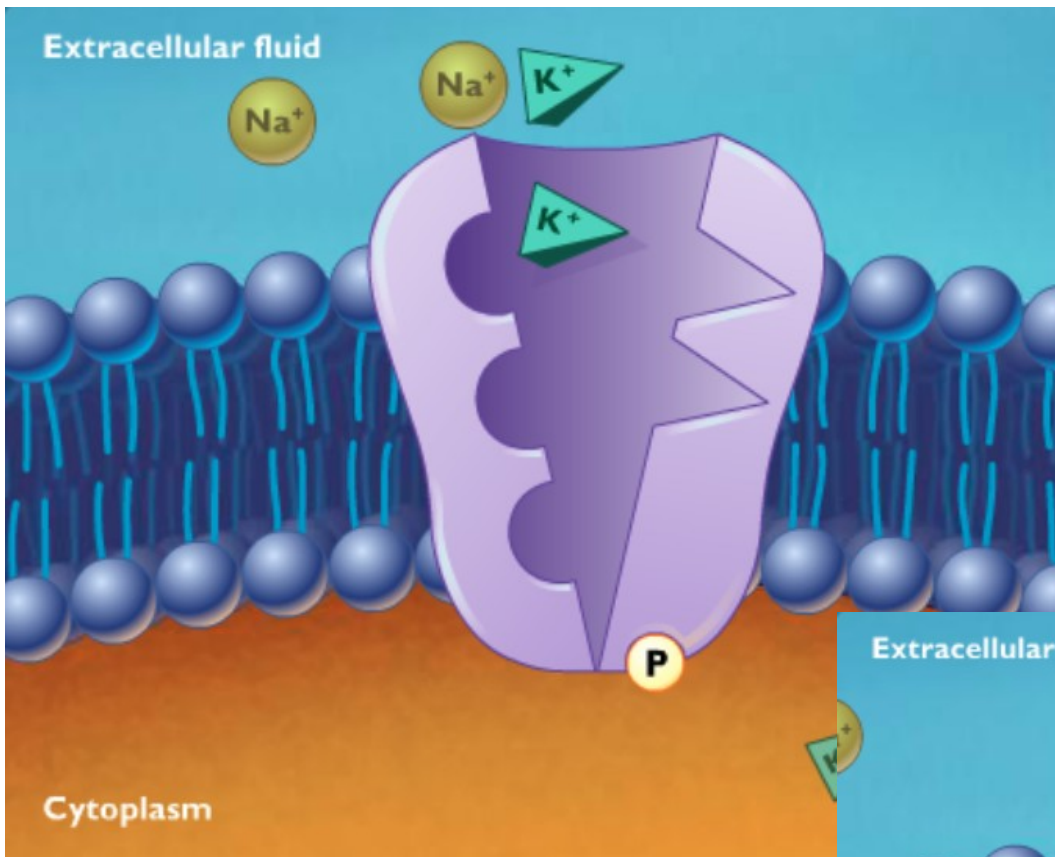
Na⁺/K⁺ pumpa

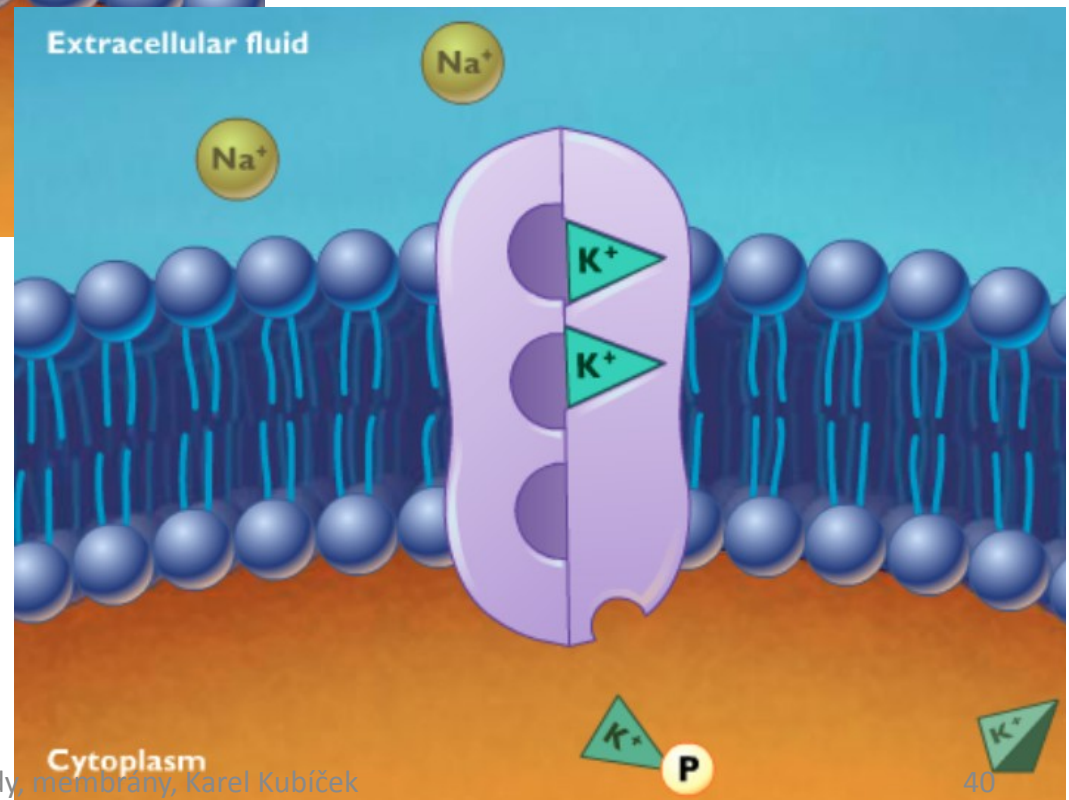
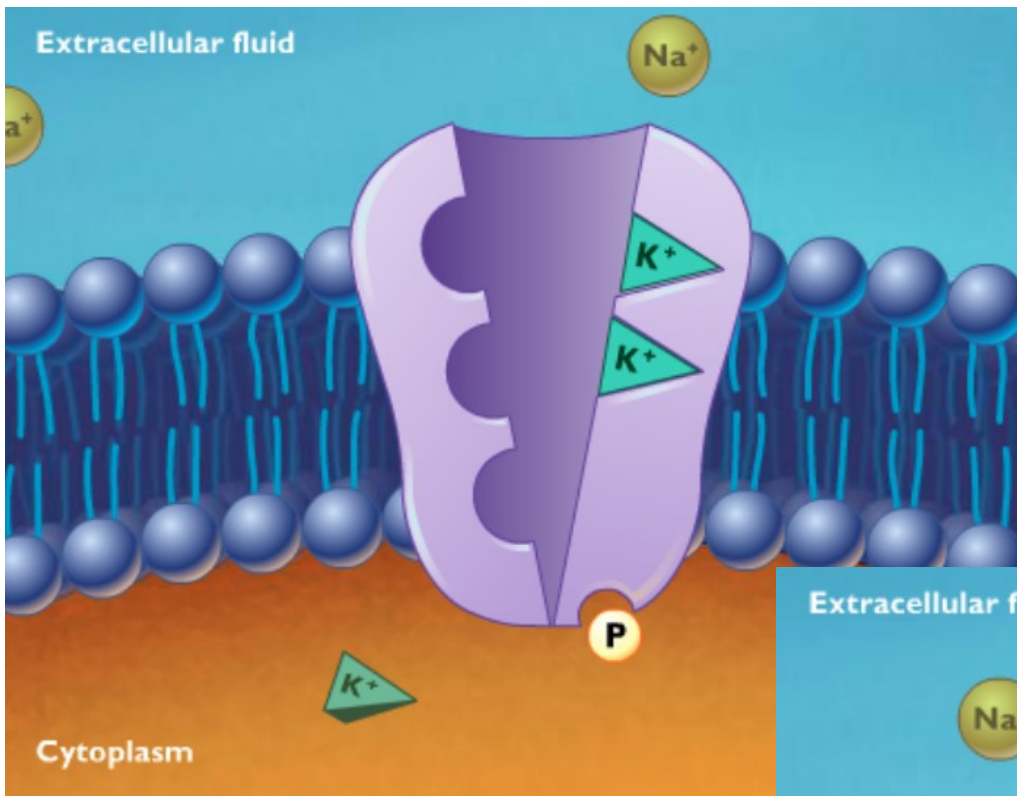
Na⁺/K⁺ pumpa

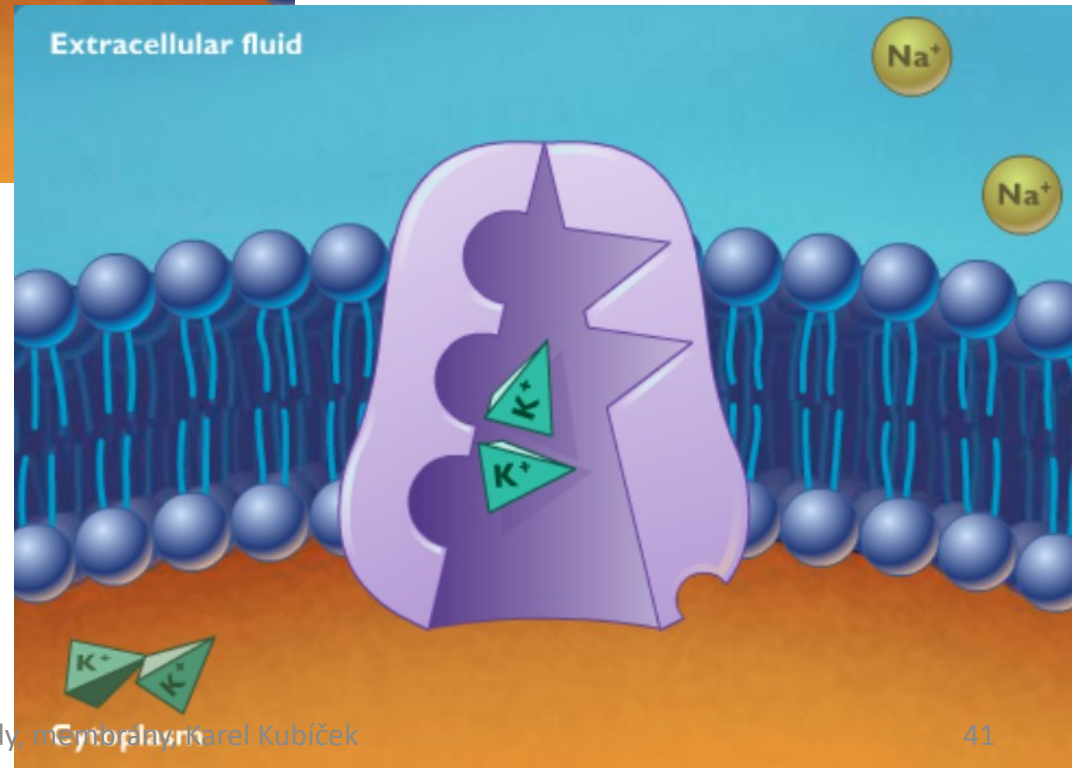
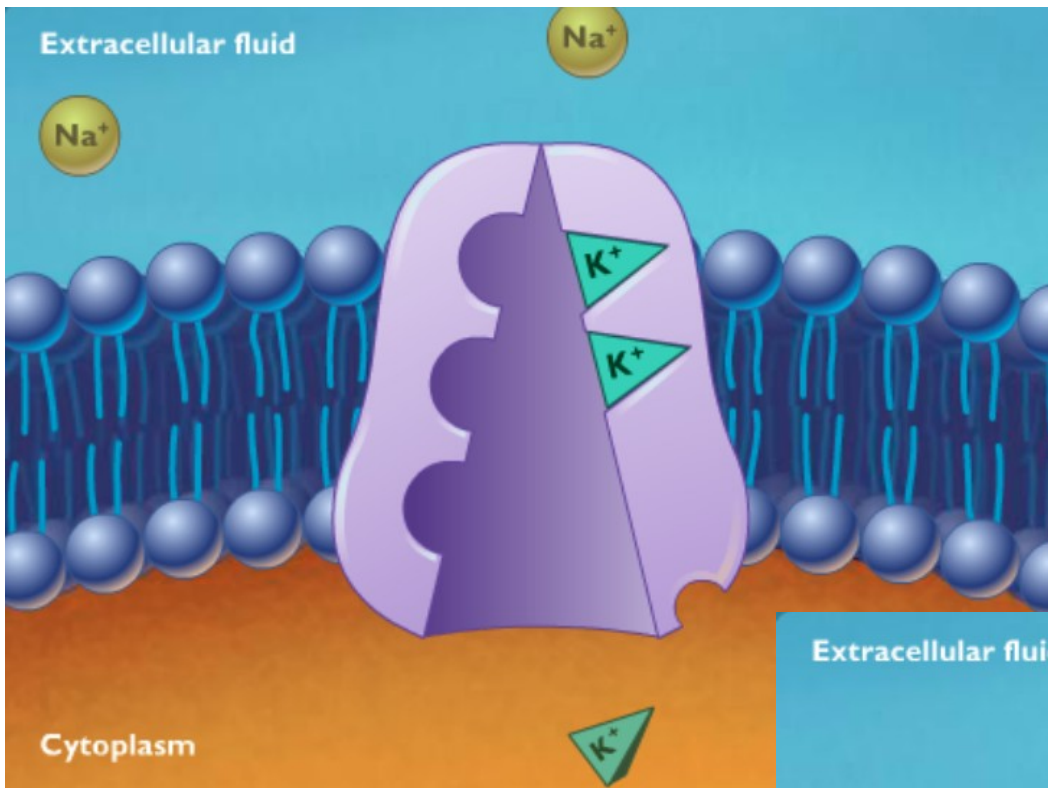
Na⁺/K⁺ pumpa

Na⁺/K⁺ pumpa

Na⁺/K⁺ pumpa

Sodno-draselná pumpa

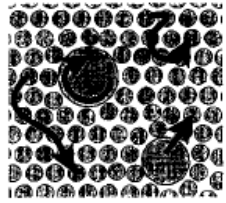
- Objevena cca v 1957 **Jensem Christianem Skou**, který za ni v r. 1997 dostal ½ **NC za chemii** za “objev iontového přenašeče Na^+/K^+ ATPázy”
 - Poskytuje 1/3 energetického výdaje (některých) buněk a až 2/3 energetického výdaje neuronů
 - Kontroluje mj. objem buňky (zabraňuje prasknutí buňky vlivem osmózy)
 - Udržuje klidový (resting) potenciál buňky
- $3\text{Na}^+ \rightarrow$ (out); $2\text{K}^+ \leftarrow$ (in); z toho tedy $\Rightarrow 1^+ \rightarrow$**
- Export Na^+ poskytuje hnací sílu pro další sekundární aktivní membránové přenašeče (např. import glukózy, amino kys. a dalších živin)

Membrány fungují jako:

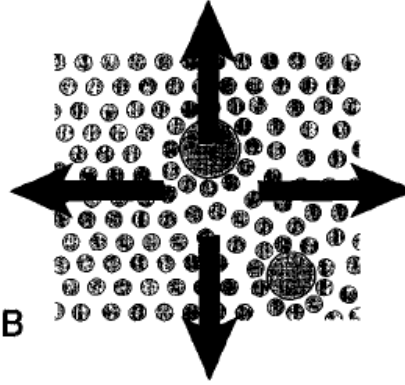
- 1) dynamický povrch pro např. Enzymatické, receptorové procesy a imunologické rozpoznávání
- 2) difúzní bariéra kontrolující iontové složení cytoplazmy
- 3) elektrický izolant obsahující řadu pasivních a aktivních “elektrických” zařízení, jež regulují membránový potenciál a elektrodynamické podmínky v okolí membrány
- 4) mechanický povrch zajišťující integritu buňky, ovlivňují její tvar a pohyblivost

Mechanické vlastnosti membrán

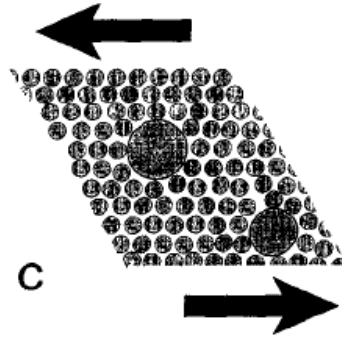
- A) Translace a rotace membránových komponent
- B) Planární roztažení
- C) Shear deformace
- D) Translokace membránových proteinů spektrinovou sítí
- E) Ohnutí membrán vlivem asymetrických proteinů nebo lipidů
- F) Vytlačení membránových komponent s nižší pružností z vysoce ohnutých oblastí

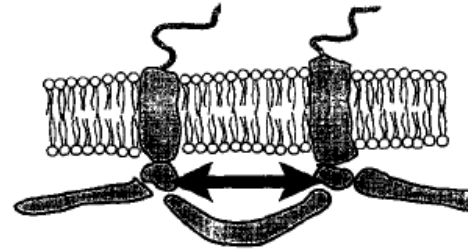
A

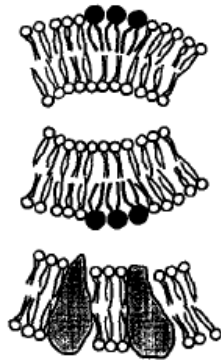
B

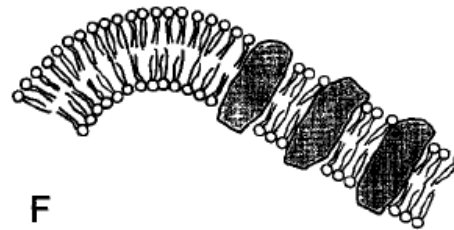
C

D

E

F